

Samen Muziek Maken

**Muziek als katalysator voor verbondenheid tussen vluchtelingen en
Duitse inwoners van Berlijn**

Eva Krol

Eline van Stuijvenberg

Omslagfoto door: **Jess Haverkamp**

Samen Muziek Maken

Muziek als katalysator voor verbondenheid tussen vluchtelingen en Duitse
inwoners van Berlijn

Bachelor Thesis

Culturele Antropologie

Datum 25-6-2019

Eline van Stuijvenberg 5701821

Eva Krol 5649919

Universiteit Utrecht

h.m.vanstuijvenberg@students.uu.nl

e.a.j.krol@students.uu.nl

Begeleidster: **Dr. Eva Krah**

Woordenaantal: 21514

Inhoudsopgave

Dankwoord	6
Inleiding	8
1. Theoretisch Kader	16
1.1 Vluchtelingen en hun Positie in de Ontvangstsamenleving	17
1.2 De Constructie van het Beeld van de Vluchteling	20
1.3 Het Creëren van Verbinding Tussen Mensen met Verschillende Culturele Achtergronden	22
1.4 Het Creëren van Interculturele Verbinding door middel van Muziek	25
2. Context	30
2.1 Vluchtelingen naar Europa	30
2.2 Vluchtelingenbeleid in Duitsland	32
2.3 Verbondenheid tussen Vluchtelingen en Duitsers in Duitsland	34
3. Muziek in de Stad waar Niks te Gek is	38
3.1 Een stad zonder grenzen	38
3.2 De drie initiatieven	40
3.3 Gratis muzieklessen	42
3.4 Een ontmoetingsplek voor de <i>Kiez</i>	45
3.5 Laten we ons <i>begegnen</i>	48
3.6 Muziek, maar meer	50
4. Muziek: de Weg naar een Nieuwe Familie	54
4.1 De Positie van Vluchtelingen in de Duitse Samenleving	54
4.2 Sociaal Kapitaal en Verbinding	56
4.3 Focus op Leren in de Muzieklessen	58
4.4 Een Tipje van de Sluier in de Jamsessie	60
4.5 Actief Verbinden in het <i>Begegnungschor</i>	62
4.6 Hulpmiddelen voor Verbinding	67
4.7 Conclusie	67
5. Discussie en Conclusie	70
Bibliografie	80
Bijlage 1: Engelstalige Samenvatting	86

Dankwoord

Van 4 februari tot en met 12 april 2019 hebben wij antropologisch veldwerk gedaan in Berlijn, Duitsland. In Berlijn hebben we een goede tijd gehad en hebben we veel mogen leren. We hebben ons professioneel en persoonlijk ontwikkeld en daar zijn we dankbaar voor.

In het bijzonder willen we de muzikale projecten waarbinnen we dit onderzoek uitgevoerd hebben hartelijk danken; *The Open Music School* (van *Give Something Back To Berlin*), de organisatie van de jamsessie en het *Begegnungschor*. We zijn dankbaar dat we warm ontvangen zijn, aanwezig mochten zijn, mochten participeren en veel mochten leren. We willen de organisaties bedanken voor hun vertrouwen en openheid. Daarnaast willen we graag al onze informanten bedanken voor hun enthousiasme, hun verhalen en de tijd die ze voor ons hebben vrij gemaakt. Ze hebben ons thuis laten voelen in Berlijn en onze tijd in deze stad nog leuker gemaakt. We vinden het heel bijzonder dat we met hen mochten optrekken en dat ze hun ervaringen en ideeën met ons wilden delen.

Ook willen we alle mensen bedanken die ons tijdens dit onderzoeksproces bemoedigd en geholpen hebben. Eva Krahl, bedankt voor je kritische feedback, je begrip, je wijze adviezen en kennis van zaken. Je hebt ons geweldig geholpen met het vormgeven en uitvoeren van dit onderzoek. Tot slot willen we al onze geliefde familie en vrienden bedanken die ons afgelopen periode gesteund en aangemoedigd hebben.

Inleiding

- Eva Krol en Eline van Stuijvenberg

Uit de kelder van een buurthuis in West-Berlijn, klinkt Arabische muziek. Een man met een donkere huidskleur, een hoed en een knotje speelt op een elektrische gitaar en zingt. Een andere man slaat enthousiast een ritme op een darabukka (een Syrische trommel). Daarnaast tokkelt een derde man een melodie op een oud (een Arabische gitaar). De ruimte vult zich met deze Arabische klanken terwijl er een jongen met een wijde broek, gekleurde blouse, een knotje en een kort baardje binnen komt lopen. De jongen, Issam, begint zijn klarinet in elkaar te zetten en zingt zachtjes mee met de Arabische muziek. Bij het volgende nummer begint hij mee te spelen op zijn klarinet.

“Soms kan je een tipje van de sluier krijgen wanneer een persoon speelt. De manier waarop hij speelt, de manier waarop hij reageert, de manier waarop hij improviseert. Het kan een aanwijzing zijn van hoe een persoon is, ook over de openheid die een persoon heeft. Het kan een beginpunt zijn, dat je weet dat je aan de deur kan kloppen. Maar er is geen garantie dat wanneer je aan de deur klopt dat er iets goeds of iets slechts zal gebeuren wanneer de deur wordt geopend.”

- Yessin, een Turkse vluchteling die in
verschillende jamsessies meespeelt (2 maart 2019)

In dit onderzoek zullen we kijken hoe het proces van samen muziek maken kan zorgen voor een verbinding tussen vluchtelingen en Duitsers. Voorgaand onderzoek heeft namelijk aangetoond dat muziek als medium kan functioneren om een verbinding te creëren tussen verschillende migrantengroepen in Sydney, Australië (Joseph en Southcott 2014; Marsh 2012). Hoe het proces van samen muziek maken zich manifesteert en hoe verbondenheid hierbij tot stand kan komen tussen vluchtelingen en Duitsers zullen we onderzoeken in de context van Berlijn.

De focus op vluchtelingen heeft te maken met de huidige situatie omtrent de vluchtelingenproblematiek en de rol die Duitsland hierin speelt. Van de 1,2 miljoen vluchtelingen die zowel in 2015 als in 2016 naar Europa zijn gekomen heeft Duitsland namelijk een derde opgevangen (Niemann en Zaun 2018, 1). Deze gastvrije politiek is echter veel in opspraak gekomen in de media en heeft voor tegengeluid uit de samenleving gezorgd (Kotzur, Tropp en Wagner 2018; Funk 2016). Desondanks stelt Funk (2016) dat er in Duitsland vele sociale activiteiten voor

vluchtelingen worden georganiseerd zoals samen koken, muziek maken, lokale culturele festivals en sport, wat de sociale integratie versterkt.

Deze sociaal politieke situatie maakt Duitsland de uitgelezen plek om onderzoek te doen naar vluchtelingen en hun positie in deze ontvangstsamenleving. Daarnaast staat Berlijn bekend als kunststad en zijn er vele muzikale burgerinitiatieven die vluchtelingen en Duitsers samenbrengen. Kortom: dé optimale plek om onderzoek te doen naar hoe muzikale projecten vluchtelingen en Duitsers samen kunnen brengen.

De hoofdvraag die in dit onderzoek beantwoord zal worden is:

Hoe relateert het proces van samen muziek maken aan de beeldvorming van én het creëren van verbinding tussen vluchtelingen en Duitse inwoners van Berlijn?

Deze hoofdvraag zullen we beantwoorden door in hoofdstuk 3 en 4, de onderzoeksgroepen in kaart te brengen. Dit is met name noodzakelijk om de sociaaleconomische positie van vluchtelingen in de ontvangstsamenleving te begrijpen en het onderzoek in zijn context te plaatsen. Vervolgens zullen we onderzoeken welke rol de beeldvorming heeft op het contact dat ontstaat tussen vluchtelingen en Duitsers. We zullen het aspect van beeldvorming onderzoeken aangezien Bleiker (2013) en Ghorashi (2006) hebben aangetoond dat de beeldvorming omtrent vluchtelingen invloed heeft op hoe er met hen wordt omgegaan. Daarbij verwachten wij dat de beeldvorming ook invloed zal hebben op hoe er verbinding tussen beide groepen kan ontstaan. Tot slot, zullen we kijken welke rol het proces van samen muziek maken heeft op het creëren van een verbinding tussen vluchtelingen en Duitsers bij drie verschillende muzikale projecten; een muziekschool, een jamsessie en het *Begegnungschor*. In dit onderzoek zal Eva kijken naar het perspectief en de ervaringen van de vluchtelingen en zal Eline zich focussen op de Duitse inwoners van Berlijn.

Het doel van dit onderzoek is om bij te dragen aan de kennis op zowel wetenschappelijk als toegepast niveau. Ten eerste zullen we een nuance aanbrengen op de onderzoeken van Joseph en Southcott (2014) en Marsh (2012), die uitsluitend positief spreken over de rol van muziek als medium om verbinding tot stand te laten komen. Onze data toont namelijk aan dat een muzikale connectie geen garantie is voor persoonlijke verbondenheid voor vluchtelingen en Duitsers in

Berlijn. Het proces van samen muziek maken kan als een beginpunt functioneren voor verbinding. Daarbij helpen een gelijkwaardige positie, een gemeenschappelijk doel en openheid voor contact om de verbinding te creëren. Tevens zullen we aantonen dat het ondernemen van andere activiteiten, als samen eten, persoonlijk contact en oefeningen die mensen uit hun comfortzone halen helpen om de muzikale connectie uit te breiden naar een persoonlijke connectie. Ten tweede wordt in voorgaande studies vaak sociaal kapitaal gebruikt om de sociaaleconomische waarde van contact tussen vluchtelingen en Duitsers te belichten (Gericke et al. 2018; Kotzur, Tropp en Wagner 2018; Eisnecker en Schacht 2016; Cheong et al. 2007). In dit onderzoek zullen we echter niet alleen op sociaal kapitaal focussen maar ook op verbondenheid. Dit aangezien er uit ons onderzoek blijkt dat er, naast het sociaaleconomisch belang, ook een groot sociaal-emotioneel belang is van intercultureel contact tussen vluchtelingen en Duitsers. De sociaal-emotionele meerwaarde van dit contact zullen we onderzoeken aan de hand van ‘verbondenheid’. Ten derde is er een grote wetenschappelijke relevantie om specifiek te focussen op vluchtelingen. Vluchtelingen hebben namelijk een unieke positie binnen de groep van migranten, terwijl veel recent onderzoek geen onderscheid maakt tussen vluchtelingen en andere migrantengroepen. Zo is er, zover wij hebben kunnen vinden, in de jaren negentig veel onderzoek gedaan binnen de antropologie naar vluchtelingen, maar daarna wordt er veel over migranten in het algemeen gesproken. Ons onderzoek zal dan ook helpen om wetenschappelijke kennis omtrent vluchtelingen in de 21ste eeuw te vergroten.

Tevens is er een sterke maatschappelijke relevantie. Ten eerste zullen we inzicht bieden in de omgang tussen vluchtelingen en Duitsers in Berlijn. Ten tweede zullen we aanbevelingen doen over hoe de organisaties die betrokken zijn in dit onderzoek, een groter gevoel van verbondenheid kunnen creëren tussen vluchtelingen en Duitsers, aangezien dit voor hen vaak een belangrijk doel is.

De data uit dit onderzoek is verzameld gedurende een veldonderzoek van tien weken, 4 februari tot 12 april 2019, in Berlijn. Binnen dit onderzoek hebben we verschillende methoden toegepast; participerende observatie, interviews, sociale *mapping*, foto-elicitering, *life histories*, het maken van een tijdlijn en focusgroepen. Middels deze methodologische triangulatie hebben we geprobeerd de betrouwbaarheid en validiteit te waarborgen. Hieronder zullen we de verschillende onderzoeksmethoden toelichten.

Belangrijk binnen dit onderzoek was het uitvoeren van participerende observatie. Dit vond plaats in verschillende muzieklessen van de NGO *Give Something Back To Berlin (GSBTB)*, met name de gitaarlessen, de pianoles en de zanggroep. Daarnaast bezochten we een jamsessie in een buurthuis en het *Begegnungschor*. Participerende observatie was een cruciale methode in ons onderzoek en had vijf grote voordelen. Ten eerste was participerende observatie een belangrijke methode om toegang te krijgen tot onze onderzoeksgroep. Hierdoor was het mogelijk om de rol van deelnemer in te nemen in de muziekactiviteiten waardoor we in dezelfde positie stonden als onze informanten. Hierdoor kon het eerste contact gemakkelijk gelegd worden. Ten tweede konden we middels deze methode rapport opbouwen met onze informanten. Ten derde zijn we in staat geweest om de omstandigheden in het veld zo min mogelijk te beïnvloeden door de rol van deelnemer in de activiteiten aan te nemen en wekelijks aanwezig te zijn bij de activiteiten. Ten vierde hebben we middels participerende observatie zelf kunnen ervaren hoe het is om deel te nemen aan de verschillende muziekprojecten en zijn we dichterbij de ervaringen van onze informanten gekomen. Tot slot, hebben we door participerende observatie zowel impliciete als expliciete kennis verkregen. Onderliggende patronen en *common sense* zijn zichtbaar geworden. Deze kennis heeft met name veel inzicht geboden in de onderlinge interactie en dynamiek tussen mensen en binnen de groepen. Zo werd onder andere zichtbaar hoe ze elkaar begroeten, wie eraan zit, wie er met elkaar praten, welke non-verbale communicatie er plaatsvindt en wat de sfeer is in de groep.

Middels interviews kregen we meer inzicht in persoonlijke ervaringen van informanten. We hebben zowel informele als semi-gestructureerde interviews uitgevoerd. Door middel van de semi-gestructureerde interviews hebben we gericht data verzameld aan de hand van interviewvragen.

Daarnaast zijn de sociale netwerken van onze informanten gevisualiseerd door het uitvoeren van sociale *mapping*. Deze methode bevestigde of ontcrachtte het belang van sociale relaties die al eerder benoemd waren in een interview.

Met foto-elicitering hoopte Eva nieuwe inzichten te verkrijgen omtrent het perspectief van onze informanten. In praktijk heeft deze methode tot weinig nieuwe data geleid maar data bevestigd uit eerdere interviews. Achteraf bleek deze methode minder effectief, aangezien ervaringen omtrent het maken van muziek lastiger te vangen waren in foto's dan in woorden. Deze methode heeft dus met name als verificatie gefunctioneerd.

Het uitvoeren van *life-histories* was met name een belangrijk onderdeel om meer inzicht te krijgen in de achtergrond van de vluchtelingen. Dit was noodzakelijk om uiteindelijk de huidige positie van de vluchtelingen in de Duitse samenleving te begrijpen.

Tevens heeft Eva het maken van een tijdlijn gebruikt om informanten de belangrijkste gebeurtenissen uit hun leven op te laten schrijven. Dit gaf helder en beknopt inzicht in gebeurtenissen die hen gevormd hebben. Dit bevestigde vaak de data die al in andere methoden naar voren was gekomen, tevens gaf het soms nieuwe informatie over hun achtergrond of huidige leven in Berlijn.

Tot slot, hebben we aan het einde van de onderzoeksperiode focusgroepen uitgevoerd. Het voornaamste doel hiervan was het uitvoeren van een membercheck en de data tot dan toe te valideren. Met name in de focusgroep met vluchtelingen heeft dit geleid tot nieuwe inzichten en nuancering van de voorheen verkregen data. De opkomst van de Duitsers was laag, waardoor de focusgroep weinig heeft opgeleverd.

Naast de triangulatie en de wekelijkse participatie om de validiteit en betrouwbaarheid te versterken hebben we ons in het veld reflexief opgesteld om de betrouwbaarheid van het onderzoek te vergroten. Dit hebben we onder andere gedaan door een dagboek bij te houden en te reflecteren op onze onderzoekersrol.

Binnen de dataverwerking hebben we ook constant gereflecteerd op de mogelijke bias die wij als onderzoeker met ons mee brengen. We hebben onszelf constant afgevraagd of onze interpretatie daadwerkelijk is hoe onze informanten het bedoeld hebben. Door middel van de focusgroepen hebben we aan het einde van het veldwerk een membercheck uit kunnen voeren en onze interpretaties kunnen checken bij onze informanten.

Naast een reflexieve houding is het ook erg belangrijk om als antropoloog bewust te zijn van ethische dilemma's in het veld. Centraal staat dat er geen schade aangericht wordt naar informanten (Boeije 2010, 45). Hierbij is het belangrijk dat informanten geïnformeerd worden over de methoden, het doel van het onderzoek en de mogelijk gevolgen van deelname aan het onderzoek. Dit hebben wij gedaan door voor het toepassen van een onderzoeksmethode *informed consent* te vragen. Wanneer het niet mogelijk was om voor een activiteit toestemming te vragen aan de groep, of op zijn minst de leidinggevende, hebben we geen data verzameld, aangezien we dat als onethisch

beschouwen. Dit gebeurde toen we een keer later in een koorrepetitie binnenkwamen en we toen geen *informed consent* konden vragen. We hebben toen bijvoorbeeld geen notities gemaakt.

In dit onderzoek hebben wij alle informanten een pseudoniem gegeven, omdat rechten van privacy, vertrouwen en anonimiteit belangrijk zijn. Daarnaast is zowel met de muziekschool als het koor besproken dat we de naam van de organisatie in het onderzoek mogen noemen.

Indeling thesis

In het eerste hoofdstuk van deze thesis zal relevante literatuur uiteen worden gezet en zullen de centrale concepten worden toegelicht. Deze literatuur gaat over de positie van vluchtelingen in de samenleving (Gericke et al. 2018; Brettell 2018; Vollmer 2018), de beeldvorming omtrent vluchtelingen (Holslag 2015; Bleiker 2013), het ontstaan van sociaal kapitaal en intercultureel contact (Ghorashi 2006; Putnam 2003; Bourdieu 1986), en de sociale kracht van muziek (Joseph en Southcott 2014; Marsh 2012). Vervolgens slaat hoofdstuk 2 een brug tussen de theorie en de hedendaagse situatie in Europa en Duitsland. Aansluitend zullen we, zoals eerder benoemd, in hoofdstuk 3 en 4 ingaan op de empirische data die zal worden gekoppeld aan de literatuur uit het eerste hoofdstuk. In hoofdstuk 3 zal Eline dieper ingaan op de Duitsers en in hoofdstuk 4 zal Eva uitweiden over de data omtrent vluchtelingen. Deze thesis wordt afgesloten met een discussie en conclusie. Hierin zullen we concluderen dat muziek kan functioneren als katalysator voor een verbinding tussen vluchtelingen en Duitsers doordat het een gedeelde interesse is die culturele verschillen overstijgt (Putnam 2003). Daarbij is openheid noodzakelijk om een verbinding tot stand te laten komen (Ghorashi 2006) en versterken een gelijkwaardige positie en een gemeenschappelijk doel dit proces (Daley 2007; Allport 1954). Tot slot, moeten we een cruciale nuance aanbrenge op het onderzoek van Joseph en Southcott (2014) en Marsh (2012), die uitsluitend positief zijn over muziek als medium om interculturele verbinding te creëren. Uit ons onderzoek blijkt namelijk dat een muzikale connectie geen garantie is voor een persoonlijke connectie en dat het ondernemen van andere activiteiten waarbij men buiten zijn comfortzone treedt, persoonlijk contact maakt, eten uitwisselt of uitstapjes onderneemt het verbindingsproces versterkt.

1. Theoretisch Kader

In dit hoofdstuk zullen we de belangrijkste theoretische debatten op het gebied van vluchtelingen, beeldvorming én het creëren van verbinding tussen vluchtelingen en Duitsers, middels muziek, uiteenzetten. In de eerste paragraaf zullen we vluchtelingen definiëren, uitleggen waarom wij hen zien als een aparte migrantengroep en wat hun positie is binnen de ontvangstsamenleving. De tweede paragraaf zal dieper ingaan op de beeldvorming omtrent vluchtelingen. Dit zal gedaan worden aan de hand van verschillende onderzoeken die aantonen dat negatieve discourses afstand en angst tot vluchtelingen creëren (Holslag 2015; Bleiker 2013). In paragraaf 3 zullen we kijken hoe er voorbij de negatieve discourses gegaan kan worden en hoe er juist verbinding gecreëerd kan worden tussen mensen met verschillende culturele achtergronden. *Bridging* van sociaal kapitaal (Putnam 2003) en de contacttheorie (Allport 1954) zullen vervolgens als lens functioneren om het contact tussen vluchtelingen en Duitse inwoners van Berlijn te bestuderen. In de vierde en laatste paragraaf zal de koppeling met muziek gemaakt worden aangezien Joseph en Southcott (2014) en Marsh (2012) stellen dat muziek de kracht heeft om verbinding te creëren tussen verschillende migrantengroepen.

- *Eva Krol*

1.1 Vluchtelingen en hun Positie in de Ontvangstsamenleving

- *Eva Krol*

In deze paragraaf zullen we vluchtelingen definiëren en beargumenteren dat deze groep apart benaderd moet worden van andere migrantengroepen. Daarnaast zullen we de koppeling maken met de positie van vluchtelingen in de ontvangstsamenleving.

Vluchtelingen hebben een unieke positie binnen de groep van migranten terwijl veel recent onderzoek geen onderscheid maakt tussen vluchtelingen en andere migrantengroepen. Het verschil is dat migranten worden gedefinieerd als individuen die zich verplaatsen naar een ander land, vaak voor economische redenen (BAMF in Gericke et al. 2018, 47), terwijl vluchtelingen hun thuisland moeten verlaten in verband met onveiligheid. Gericke et al. (2018, 47) stellen dat vluchtelingen hierdoor vaak een gebrek aan financiële middelen hebben en weinig kennis hebben van de taal in land van aankomst. Dit maakt het voor vluchtelingen lastiger om zich te vestigen in een nieuw land. Het is dan ook zeer relevant om vluchtelingen als aparte migrantengroep te onderzoeken.

De definitie van vluchtelingen is vastgelegd in het Verdrag van Genève in 1951 (in Malkki 1995, 501). Hierin wordt een vluchteling beschreven als een persoon die als gevolg van gegronde angst om vervolgd te worden, omwille van ras, religie, nationaliteit, lidmaatschap van een bepaalde sociale groep of politieke overtuiging, buiten het land van zijn nationaliteit is en niet in staat is of door deze angst niet bereid is gebruik te maken van de bescherming van dat land; of iemand die geen nationaliteit heeft, zich buiten het land van herkomst bevindt en als gevolg van dergelijke angst niet bereid is om terug te keren. Ondanks dat deze definitie internationaal wordt gehandhaafd, blijkt het in praktijk erg complex wanneer iemand daadwerkelijk een vluchtelingenstatus toegekend krijgt. Zo zijn er negen Europese landen, waaronder Duitsland, die vluchtelingen uit Afghanistan afwijzen aangezien er veilige gebieden in het land zouden bestaan (European Council on Refugees and Exiles 2018). Onderzoek van Oxfam verwerpt dit idee en toont aan dat het terugsturen van vluchtelingen naar Afghanistan onverantwoordelijk zou zijn (Kamminga en Zaki 2018). Ook Afgaanse informanten uit dit onderzoek geven aan dat ze niet erkend worden als vluchteling door de Duitse overheid, al voldoen ze aan de definitie van vluchteling uit het Verdrag van Genève en kunnen ze niet terugkeren naar land van herkomst door onveiligheid. In dit onderzoek zullen we dan ook niet uitgaan van een erkende vluchtelingenstatus als voorwaarde om

tot de populatie van vluchtelingen te behoren. We zullen juist kijken naar de constructie van betekenis vanuit de culturele context, waarin identiteit en etniciteit fluïde en geconstrueerd zijn. Daarom zullen we in dit onderzoek iemand als vluchteling definiëren wanneer hij/zij zich als zodanig identificeert.

Nu vluchtelingen als groep gedefinieerd zijn is het relevant om te kijken naar hoe deze groep binnen de antropologie benaderd wordt en wat hun positie in de samenleving is. Vluchtelingen worden binnen de antropologie gezien als mensen die een gewelddadig 'ritueel' van scheiding hebben ondergaan en tenzij ze worden 'opgenomen' als burgers in hun ontvangstsamenleving (of terugkeren naar hun herkomstland) bevinden ze zich in 'overgang' ofwel een liminale fase (Harrell-Bond en Voutira 1992, 7). De positie van vluchtelingen kan dus een lange tijd 'betwixt en between' zijn, wanneer ze hun land van herkomst hebben verlaten en nog niet opgenomen zijn in de ontvangstsamenleving. Deze 'betwixt en between' positie van vluchtelingen maakt het lastig om een nieuw leven op te bouwen in de ontvangstsamenleving (Harrell-Bond en Voutira 1992; Malkki 1995; Gericke et al. 2018; Brettell 2018; Vollmer 2018). Wanneer vluchtelingen opgenomen worden in de ontvangstsamenleving zal het tevens niet gemakkelijk zijn om hier een leven op te bouwen. Zoals eerder aangegeven hebben vluchtelingen vaak te kampen met een gebrek aan financiële middelen en weinig kennis van de lokale taal (Gericke et al. 2018). Daarnaast heerst vaak het beeld dat vluchtelingen een bedreiging zijn voor de lokale samenleving (Appadurai 2006; Kotzur, Tropp en Wagner 2018; Brettell 2018). Door de komst van vluchtelingen wordt de homogeniteit van een natie-staat namelijk bedreigt en tevens neemt de concurrentie op schaarse goederen toe (Appadurai 2006). Daarbij wordt binnen de ontvangstsamenleving de angst voor vluchtelingen aangewakkerd door de grote media-aandacht en terrorisme (Appadurai 2006; Vollmer 2018). Tevens stelt Ghorashi (2016) dat dominante beelden over vluchtelingen, met name de eerste jaren na aankomst, veel impact hebben op hoe vluchtelingen hun nieuwe land ervaren. In de volgende paragraaf zullen we dieper ingaan op deze negatieve beeldvorming en de gevolgen hiervan.

Concluderend kunnen we stellen dat vluchtelingen per definitie verschillen van andere migrantengroepen aangezien ze vaak abrupt hun land hebben moeten verlaten door onveiligheid. Echter, wordt niet iedereen die door onveiligheid zijn land heeft moeten verlaten door de Duitse overheid erkend als vluchteling. In dit onderzoek zullen we dan ook iemand als vluchteling definiëren wanneer hij/zij zich als zodanig identificeert. Naast dat de lastige sociaaleconomische

positie van vluchtelingen die een lange tijd ‘betwixt en between’ kan zijn, speelt ook de negatieve media-aandacht een belangrijke rol in hoe vluchtelingen in de ontvangstsamenleving worden ontvangen. In de volgende paragraaf zal dieper in worden gegaan op hoe deze media-aandacht in verband staat met de negatieve beeldvorming omtrent vluchtelingen en wat de eventuele gevolgen hiervan kunnen zijn.

1.2 De Constructie van het Beeld van de Vluchteling

- Eline van Stuijvenberg

In hoofdstuk 1.1 stond al dat lokale bewoners zich bedreigd kunnen voelen door de komst van vluchtelingen en dat er een *'betwixt en between'* positie van vluchtelingen in de samenleving (Vollmer 2018) is. In deze paragraaf zal er verder worden ingegaan op hoe deze angst voor de vluchtelingen, en deze afstand tot vluchtelingen beïnvloed wordt door het beeld wat er van vluchtelingen is. In deze paragraaf zullen we focussen op de constructie van het beeld over vluchtelingen, aangezien hier veel literatuur over beschikbaar is (Holslag 2015; Bleiker 2013; Gale 2004).

In deze paragraaf zullen we eerst ingaan op hoe de verhouding tussen de zelf en de ander geconstrueerd wordt en welke rol deze verhouding speelt in de beeldvorming van de vluchtelingen. Vervolgens zullen we ingaan op hoe de media bijdraagt aan de beeldvorming over vluchtelingen. De beeldvorming van vluchtelingen zal dus een grote rol spelen in ons onderzoek aangezien het invloed zal hebben op het contact en de verbinding tussen lokale inwoners en vluchtelingen.

Net als identiteit worden ideeën over de zelf en de ander geconstrueerd en zijn deze fluïde. De constructie van de ander heeft volgens Holslag (2015, 96) te maken met het construeren van dichotomieën, waarbij anderen van de dominante groep worden gescheiden en negatief worden gezien. Ook heeft deze constructie te maken met het kijken naar de zelf (Holslag 2015, 98). De constructie van de ander zien we als een proces wat een grote rol speelt in het proces van de constructie van een beeld over vluchtelingen. Dit proces van de ander en de zelf is in ons onderzoek van groot belang om het holistische beeld van beide partijen in kaart te brengen. Wij beargumenteren dat 'het Westen', Duitsland, tijdens de vluchtelingencrisis ook op zoek gaat naar een eigen identiteit door de vluchteling als 'ander' te zien en daar een beeld van te maken. We kunnen zien hoe er in de hedendaagse Duitse samenleving protest en verzet bestaat ten opzichte van vluchtelingen (Funk 2016; Kotzur, Tropp en Wagner 2018). Deze negatieve activiteiten zouden we naast de acties kunnen leggen waar Holslag (2015) van spreekt: gewelddadige acties als gevolg van de dichotome constructie.

Dit verzet wordt onder andere gestimuleerd door hoe de media vluchtelingen in beeld brengt. Zo laat Scheibelhoffer (2017, 102) zien dat toen er een seksueel misdrijf door 'mannen met

een Arabisch en Noord-Afrikaans uiterlijk' in het nieuws kwam in Cologne, dit een groot effect had op het beeld wat de mensen in Oostenrijk, maar ook in andere Europese landen over vluchtelingen hadden (Scheibelhofer 2017, 102). De mannen die vluchtelingen zijn, worden hierdoor sneller gekoppeld aan seksueel geweld en misbruik (Ibid.). Bleiker (2013) stelt dat vluchtelingen gedehumaniseerd worden doordat ze in de media worden afgebeeld als grote groepen die zich op boten bevinden. Dit creëert afstand en angst naar de ander (Bleiker 2013, 399). We zien hier de angst voor de ander, het vreemde en het onmenselijke terugkomen. Wat we hierin zien is dat de media een grote rol speelt in de beeldvorming over vluchtelingen.

Het creëren van de eigen identiteit en het bewustzijn van de eigen witheid, is iets waar Gale (2004) over schrijft met betrekking tot Australië. Hij laat in zijn onderzoek zien hoe door de representatie van vluchtelingen in de media, er een kruising is tussen populistische politiek en media (Gale 2004). We zijn benieuwd of dit voor de Duitsers ook een belangrijk thema is en hoe ze hun eigen 'witheid' zien. Zoals de witheid een historische marker van nationale identiteit in Australië is (Gale 2004, 334), zo speelt huidskleur een rol in identiteit. Huidskleur maakt namelijk onderscheid in mensen. We zijn benieuwd wat voor rol huidskleur speelt in de beeldvorming en wat de ervaringen zijn van zowel vluchtelingen als Duitsers hierin. We richten ons dus niet alleen op het bewustzijn van de 'witheid' van de Duitsers, maar ook op huidskleur in het algemeen.

De beeldvorming omtrent vluchtelingen wordt dus geconstrueerd door de media en representaties van het verleden vandaag de dag. Deze factoren maken de positie van vluchtelingen binnen de ontvangende samenleving niet gemakkelijk. Het is zaak om verder te kijken naar hoe er verbinding gecreëerd kan worden tussen vluchtelingen en Duitse inwoners van Berlijn. De volgende paragraaf zal hier verder op ingaan.

1.3 Het Creëren van Verbinding Tussen Mensen met Verschillende Culturele Achtergronden

- Eva Krol

Zoals in de vorige paragraaf is toegelicht maakt de beeldvorming omtrent vluchtelingen het niet gemakkelijk voor de vluchtelingen om zich te vestigen binnen de ontvangstsamenleving. Voor ons onderzoek is het echter relevant om te kijken hoe er, ondanks deze negatieve beeldvorming, contact en verbinding gecreëerd kan worden tussen vluchtelingen en Duitse inwoners van Berlijn. Om hier inzicht in te krijgen zullen we in deze paragraaf eerst sociaal kapitaal van Bourdieu (1986) toelichten. Sociaal kapitaal zal als kernbegrip functioneren aangezien dit op sociaaleconomisch niveau het belang van sociale netwerken verklaard en een grote rol speelt binnen de integratie van vluchtelingen in de Duitse samenleving. Vervolgens zullen we dieper ingaan op hoe sociaal kapitaal tussen groepen met verschillende culturele achtergronden kan ontstaan, dit wordt ook wel *bridging* genoemd (Putnam 2003). Tot slot, zullen we dieper ingaan op de mogelijke criteria om *bridging* tot stand te laten komen. Deze paragraaf zal binnen dit onderzoek als lens functioneren om het contact tussen vluchtelingen en Duitse inwoners van Berlijn te bestuderen.

Sociaal kapitaal wordt door Bourdieu (1986, 51) gedefinieerd als het geheel van de feitelijke of potentiële hulpbronnen die verband houden met het bezit van een duurzaam netwerk van min of meer geïstitutionaliseerde relaties van wederzijdse bekendheid en erkenning. In dit onderzoek zullen we sociaal kapitaal gebruiken als een lens om te kijken naar hoe de interculturele contacten worden opgebouwd tussen vluchtelingen en Duitse inwoners van Berlijn en wat de betekenis hiervan is. Dit blijkt zeer nuttig aangezien verschillende onderzoeken hebben aangetoond dat het sociaal kapitaal van vluchtelingen bij kan dragen aan de integratie binnen de Duitse samenleving (Gericke et al. 2018; Kotzur, Tropp en Wagner 2018; Eisnecker en Schacht 2016; Cheong et al. 2007). Door het contact tussen vluchtelingen en Duitsers wordt er namelijk culturele kennis, werkmogelijkheden en taal uitgewisseld wat positief effect heeft op de sociale en economische integratie (Ibid.). Eisnecker en Schacht (2016) en Drever en Hoffmeister (2008 in Gericke et al. 2018) tonen aan dat bijna de helft van de vluchtelingen in Duitsland hun werk te danken hebben aan interpersoonlijke relaties tegenover een derde van de Duitse inwoners. Sociaal kapitaal tussen vluchtelingen en Duitsers krijgt dus daadwerkelijk betekenis en resulteert in positieve gevolgen

binnen de Duitse context. Om breder te kijken dan alleen het sociaaleconomische niveau en de toegang tot middelen die sociale netwerken opleveren, zullen we in dit onderzoek ook ‘verbinding’ in acht nemen. Dit maakt het namelijk mogelijk om tevens te kijken naar de sociaal-emotionele waarde van het contact tussen vluchtelingen en Duitsers. Verbinding zullen we aan de hand van de ervaringen van onze informanten definiëren in de empirische hoofdstukken en in dit theoretische kader zullen we ons beperken tot de literatuur die beschikbaar is over sociaal kapitaal.

Sociaal kapitaal kan volgens Putnam (2003), die voortbouwt op Bourdieu (1986), op verschillende manieren ontstaan, namelijk door ‘*bridging*’, ‘*bonding*’ en ‘*linking*’. *Bridging* houdt in dat vrijwillige contacten en horizontale banden gebaseerd worden op een gemeenschappelijke interesse, waardoor heterogene verschillen van etniciteit, religie en sociaaleconomische status worden overschreden. Bij *bonding* van sociaal kapitaal gaat het om exclusieve sociale contacten die mensen opbouwen op basis van overeenkomsten. Dit zijn onder andere de contacten die ontstaan op basis van een gedeelde cultuur en religie. *Linking* houdt in dat verticale relaties individuen helpen om toegang te krijgen tot middelen van formele instituties voor sociale en economische ontwikkelingen. Bij deze vorm kan onder andere gedacht worden aan de hulp van overheidsinstanties om vluchtelingen te ondersteunen in het verkrijgen van burgerschap. We verwachten dat met name *bridging* een belangrijke rol zal spelen in het ontstaan van sociaal kapitaal tussen vluchtelingen en Duitse inwoners van Berlijn aangezien hierdoor de heterogene verschillen overbrugd kunnen worden. Daarbij zal muziek in dit onderzoek functioneren als de gemeenschappelijk interesse op basis waarvan *bridging* tot stand kan komen. In de volgende paragraaf zullen we dieper ingaan op de rol van muziek binnen dit proces.

Echter kan het soms lastig zijn om *bridging* tot stand te laten komen aangezien mensen van nature de neiging hebben om binnen de comfortzone te blijven van hun eigen cultuur, religie en taal (Daley 2007). Cheong et al. (2007, 29) stellen dat sociaal kapitaal, in relatie met diversiteit en migratie, beïnvloed worden en beïnvloed zijn door de heersende discoursen en de dominante ideologieën die heersen in een samenleving, wat aansluit bij de vorige paragraaf over beeldvorming. Ondanks de heersende discoursen die eerder afschrikwekkend dan stimuleren zijn voor contact met de ander, doet Ghorashi (2006, 27) een oproep om met openheid en nieuwsgierigheid de ander te naderen. Door in te gaan tegen de heersende discoursen, contact te maken met de ander en goed te luisteren, kunnen nieuwe inzichten en verbindingen ontstaan (Ibid.). Hierbij formuleert ze de eerste stap in het contact als ‘epochè’, dat wil zeggen een tijdelijke

opshorting van de waarheid van het eigen oordeel (Ghorashi 2006, 27). Lokale initiatieven kunnen hierin de eerste stap zijn om verbinding tussen vluchtelingen en lokale bewoners te creëren, aangezien deze initiatieven de nodige tussenruimtes kunnen faciliteren (Ghorashi 2006, Daley 2007). In dit onderzoek zullen we kijken of muziekprojecten ook deze tussenruimtes kunnen faciliteren waarbij een verbinding kan ontstaan tussen vluchtelingen en Duitsers.

Daarnaast blijkt uit onderzoek (Daley 2007; Allport 1954) dat bepaalde aspecten *bridging* kunnen bevorderen. Zowel Daley (2007) als Allport (1954) tonen aan dat een gemeenschappelijk doel en onderlinge gelijkheid bindende aspecten zijn om een sociale relaties op te bouwen tussen heterogene groepen. Daarbij stelt Allport (1954, 281), in zijn contacttheorie, dat ook samenwerking tussen de groepen en support van buitenaf, zoals autoriteiten of maatschappelijke initiatieven, helpen bij het overbruggen van heterogene verschillen. Op basis van Allport (1954) en Daley (2007) verwachten wij dat deze criteria ook een rol zullen spelen in dit onderzoek. De contacttheorie zal binnen dit onderzoek dan ook gebruikt worden als een concrete invulling om de *bridging* tussen vluchtelingen en Duitse inwoners van Berlijn te onderzoeken.

Hoe deze aspecten binnen het proces van samen muziek maken terugkomen zal in de volgende paragraaf worden toegelicht. Aan de hand van onderzoek van Joseph en Southcott (2014) en Marsh (2012) zullen we dieper ingaan op welke rol het proces van samen muziek maken heeft op de eventuele totstandkoming van *bridging* en het creëren van sociaal kapitaal tussen vluchtelingen en Duitsers. Middels deze onderzoeken zullen we beargumenteren dat het proces van samen muziek maken uitermate geschikt is om interculturele een verbinding te creëren.

1.4 Het Creëren van Interculturele Verbinding door middel van Muziek

- Eline van Stuijvenberg

Zoals we gezien hebben in hoofdstuk 1.3 is het belangrijk om tussenruimtes (ruimtes waar men ruimte voor de ander maakt en afstand doet van eigen ideeën) te creëren en open in contact te komen met mensen van verschillende culturele achtergronden. Het participeren in kunstactiviteiten kan sociale voordelen hebben (Scottish Government 2010 in Hall 2013). Uit onderzoek blijkt dat muziek een kunstvorm is die geschikt is om contact te maken tussen verschillende mensen (Joseph en Southcott 2014). Samen muziek maken in een gemeenschap kan ervoor zorgen dat mensen zich waardevol, gerespecteerd en deel van de groep voelen (Mingella en Buchanan 2009, 59 in Marsh 2012, 95). Deze paragraaf zal gaan over hoe muziek als manier van communicatie gezien kan worden, muziek kan worden ingezet als traumaverwerking, het plezier dat door muziek maken kan ontstaan en over contacten en relaties die door muziek kunnen ontstaan. We zullen hiermee de sociale kracht van muziek laten zien. We zullen dit illustreren aan de hand van de onderzoeken van Marsh (2012) en Joseph en Southcott (2014).

Cross en Woodruff (2009) schrijven in hun artikel over muziek en communicatie, dat taal en muziek belangrijke middelen zijn voor communicatie. Taal kan specifiek zijn en enkelvoudig, maar deze enkelvoudigheid kan in moeilijke, sociale situaties tot conflict leiden (Joseph en Southcott 2014, 3). In deze situaties is muziek een geschikter middel voor communicatie, aangezien muziek zichzelf manifesteert (Joseph en Southcott 2014, 3). Muziek en taal worden als complementair gezien binnen de communicatie (Joseph en Southcott 2014). In de context van vluchtelingen kan muziek als geschikte communicatie gezien worden, aangezien de orale communicatie vaak verhinderd wordt door taalverschillen en trauma (Reyes 1999 in Marsh 2012, 96). Aangezien dit een belangrijke eigenschap is van muziek en veel invloed heeft op hoe intercultureel contact middels muziek kan ontstaan, verwachten we dat deze eigenschap van muziek ook terug zullen zien in ons onderzoek.

Muziek kan bij vluchtelingen worden ingezet om met hun trauma's om te gaan (Sebastian 2008). Muziekprojecten kunnen leiden tot sociale inclusie van vluchtelingen en andere getraumatiseerden (Marsh 2012, 95). Hesser en Heinemann (2010) stellen dat muziek een

effectieve bron is in het helingsproces van individuen of groepen (in Marsh 2012, 95). Een participant binnen het onderzoek van Joseph en Southcott uit het Italiaanse mannenkoor geeft aan dat als het leven er minder positief uitziet, hij dat alles tijdens het zingen vergeet en gelukkig is (Joseph en Southcott 2014, 131). We zullen onderzoeken wat muziek betekent voor de vluchtelingen in Berlijn en of muziek ook kan helpen bij het even vergeten van zorgen en vervelende herinneringen.

Joseph en Southcott (2014) hebben onderzoek gedaan naar multiculturele en multi-linguïstische koren met ouderen in Australië. Hun onderzoek bevat drie koren: Het eerste is een gemengd koor met Bosniërs en Kroaten, het tweede is een koor met gepensioneerden tot 90 jaar en het derde koor is een Italiaans mannenkoor. Hun onderzoek gaat erover hoe actieve betrokkenheid in muziek welzijn bevordert. Muziek maken in gemeenschapskoren en ensembles zijn volgens hen effectieve manieren om individuen te ondersteunen, community te bouwen en cultuur en erfgoed te delen. Participanten zien het koor als een familie (Joseph en Southcott 2014, 131). Een informant uit het onderzoek geeft zelfs aan dat de koorleden verloren familie vervangen heeft. Een andere informant geeft aan het dat hij het samenzijn binnen het koor zo waardevol vindt (Joseph en Southcott 2014, 131).

Het artikel van Marsh (2012) gaat over hoe muziekactiviteiten op een middelbare school in Sydney aan de processen van acculturatie en integratie in de ontvangstsamenleving kunnen bijdragen. Australië heeft in haar geschiedenis namelijk verschillende migrantenstromen gehad (Castles & Miller, 2009; Colic-Peisker & Farquharson, 2011 in Marsh 2012, 94). De muziekactiviteiten zorgen voor cross culturele transmissie, verbale en non-verbale communicatie, de ontwikkeling van interpersoonlijke connecties, sociale cohesie, studenten *empowerment* en een gevoel van *belonging*. Onder *belonging* verstaan we het gevoel van veiligheid, erkenning en het op je plek zijn (Herbert 2008 en Probyn 1996 in Hall 2013). In het onderzoek komt naar voren dat leerlingen *empowerment* ervaren, wanneer ze doordat ze expert zijn in hun moedertaal en betrokken zijn bij het aanleren van liedjes in die taal (Marsh 2012, 103). Het schoolhoofd geeft aan dat de muziekprojecten erkenning, vriendschap en plezier hebben gebracht (Marsh 2012, 105). Doordat de leerlingen samenwerken aan een gemeenschappelijk doel, versterkt dit het groepscontact en de sociale inclusie (Marsh 2012, 107). Dit gemeenschappelijke doel zagen we al eerder terug in de contacttheorie van Allport (1954). Wanneer verschillende mensen een gemeenschappelijk interesse hebben, kan dit leiden tot *bridging*. Een informant geeft aan dat als er iemand naar je toe zingt, dit

kwetsbaarheid, sympathie en liefde laat zien. Ook wordt door anderen een zekere veiligheid bevestigd door het samen zingen (Marsh 2012, 105). Voor de leerlingen zijn de muziekprojecten een sociale, inclusieve ervaring geweest (Marsh 2012, 105). Doordat ze elkaar steunden en gesteund zijn door de school, waren ze niet alleen (Marsh 2012, 106).

Joseph en Southcott schrijven over het plezier waarvoor samen muziek maken zorgt (2014). Wanneer mensen samen muziek maken, levert dit comfort, plezier en een plek om te ademen in het alledaagse leven (Forssén 2007 in Joseph en Southcott 2014, 130). Een informant uit het artikel van Marsh laat dit plezier ook zien en geeft aan erg van groepsmuziek te houden (Marsh 2012, 105). Hays, Bright en Minichiello (2002, 169) stellen dat er emoties kunnen vrijkomen bij het maken van muziek en dat dit plezier, zorgen, geluk of fijne herinneringen naar boven kan halen (in Joseph en Southcott 2014, 133). We zullen onderzoeken wat deze emotionele betekenis binnen muziek kan betekenen voor onze informanten en zijn benieuwd of we dit zelf ook kunnen ervaren.

Sociale contacten en connecties zijn zaken die dus goed zouden moeten kunnen ontstaan uit het samen deelnemen aan muziekprojecten, aangezien Marsh (2012) en Joseph en Southcott (2014) zo positief zijn over muziek als sociaal medium voor gemeenschap en verbinding. Deze studies zijn nuttig, omdat het over samen zingen in verschillende koren gaat (Joseph en Southcott 2014) en over muziekonderwijs (Marsh 2012). We zullen kijken hoe de sociale cohesie en het groepsgevoel verschillend zijn bij de verschillende muzikale projecten en wat het voor participanten betekent.

2. Context

2.1 Vluchtelingen naar Europa

-Eline van Stuijvenberg

Burgeroorlogen, langdurige conflicten en onveiligheid zorgden voor het vertrek van vele mensen de afgelopen jaren. Vooral mensen uit het Midden-Oosten, Afrika vluchtten (Niemann en Zaun 2018, 3). Alhoewel de meeste mensen zich intern (binnen de landsgrenzen) hebben verplaatst, is het aantal mensen wat in 2015 en 2016 naar Europa kwam sterk toegenomen (Niemann en Zaun 2018, 3). In zowel 2015 als 2016 kwamen er meer dan 1,2 miljoen asielzoekers naar de EU. Dit is het grootste aantal sinds de Tweede Wereldoorlog (Niemann en Zaun 2018, 3). Ruim 650.000 asielzoekers vragen bescherming in een EU-land in 2017. Duitsland laat hiervan een derde binnen. Zestien procent van de asielzoekers komt uit Syrië (Vluchtelingenwerk 2018, 2).

De VN Vluchtelingenorganisatie UNHCR maakt bekend dat er eind 2017 wereldwijd 68,5 miljoen mensen op de vlucht waren voor oorlog en geweld. 6,3 miljoen vluchtelingen komen uit Syrië en 52 % van de vluchtelingen is jonger dan achttien jaar (Vluchtelingenwerk 2018, 2). We hebben dus te maken met een grote vluchtelingenstroom.

De afgelopen jaren zijn er in Europa verschillende besluiten genomen over hoe om te gaan met de grote vluchtelingenstroom. Sinds januari 2014 is de Dublinverordening III van kracht (Europa Nu). Daardoor is het duidelijker welk land er verantwoordelijk is voor de behandeling van een verzoek om asiel. Door dit akkoord weten vluchtelingen waar zij een asiel kunnen aanvragen. Deze afspraak is ook bruikbaar om tegen te gaan dat vluchtelingen naar landen gaan waar zij de beste kansen denken te hebben, of dat ze in verschillende landen een asielvraag doen (Europa Nu). In september 2015 is er besloten dat 160.000 kansrijke asielzoekers vanuit Griekenland en Italië naar andere EU-lidstaten herplaatst moesten worden. Dit om Griekenland en Italië te ontlasten (Vluchtelingenwerk 2018, 47). Op 20 juli 2015 is er besloten dat 22.000 vluchtelingen die internationale bescherming nodig hadden, werden overgebracht naar veilige landen in de EU. Dit is besloten door de Europese Raad van Justitie en Binnenlandse zaken (Ibid.). Ook is er een overeenkomst met Turkije gesloten: 1:1 mechanisme. Op 18 maart 2016 werd besloten dat alle irreguliere migranten die vanuit Turkije de oversteek naar Griekenland maken, worden

teruggestuurd. 1:1 mechanisme staat voor de afspraak dat voor elke Syriër die Turkije terugneemt, er een andere Syriër vanuit Turkije in de EU wordt opnieuw gevestigd (Vluchtelingenwerk 2018, 47).

Bondskanselier Merkel beweerde in 2015 dat deze crisis het decennium zou bepalen (UK Guardian, augustus 2015, in Holmes en Castañeda 2016, 12). De crisis laat een onbekende toekomst voor Duitsland zien, met spanningen rondom xenophobia en de *Willkommenkultur*. Echter geldt dit ook voor Europa in het algemeen, in het kader van interne relaties en tegenstrijdige oriëntaties naar *the outside world* (Holmes en Castañeda 2016, 13). De angst om overweldigd te worden door verschil beslaat veel van de discours over de crisis (Holmes en Castañeda 2016, 18).

Er wordt veel gebruik gemaakt van metaforen over water (vloed en stroom) als er over de komst van migranten gesproken wordt. Dit laat een angst zien dat het algemene Europa overstroomd of overspoeld zou kunnen worden als gevolg van de crisis (Hage 2016 in Holmes en Castañeda 2016, 18).

Aan de hand van deze gegevens kunnen we stellen dat Europa met een grote vluchtelingenstroom kampt, dat er angst heerst voor het onbekende, dat Europa oplossingen probeert te zoeken door samen te werken binnen de EU, initiatieven op te starten in de landen van herkomst.

2.2 Vluchtelingenbeleid in Duitsland

- *Eva krol*

Zoals hierboven benoemd ontving Duitsland in 2017 een derde van alle vluchtelingen die naar Europa kwamen (Vluchtelingenwerk 2018, 2). Tevens blijkt uit gegevens van Deomgraphi Portal en Eurostat (2016 in Kotzur, Tropp en Wagner 2018, 3) dat Duitsland een belangrijke bestemming is voor mensen die hun thuisland verlaten door oorlog, schending van mensenrechten en/of slechte economische omstandigheden. In 2015 zijn ongeveer een miljoen vluchtelingen naar Duitsland gekomen en in 2016 zijn dit er nog eens 280.000 geweest (Federal Office for Migration and Refugees (BAMF) 2017, in Gericke et al. 2018, 46). De meeste vluchtelingen uit 2015 en 2016 kwamen uit Syrië en andere crisis landen waar oorlog heerst als Irak, Afghanistan of Somalië (Gericke et al. 2018, 46). Sinds de Turkse staatsgreep van 15 juli 2016 is bovendien het aantal Turkse vluchtelingen sterk toegenomen (Amnesty International 2019, 2).

Dat er in 2015 rond de miljoen vluchtelingen zijn toegelaten in Duitsland heeft te maken met de ‘Welkomst politiek’ en ‘Integratie politiek’ die werden ingevoerd. Door deze maatregelen werden de grenzen van Duitsland ongeveer een maand geopend voor alle vluchtelingen, ondanks dat dit in overtreding was met het EU akkoord Dublin III.

Funk (2016) stelt dat het Duitse vluchtelingenbeleid op vele manieren bewonderenswaardig is in zijn pogingen om zijn morele plicht naar vluchtelingen te vervullen. Wanneer vluchtelingen namelijk een status hebben gekregen ziet Duitsland de plicht om ook voor de nodige basisvoorzieningen van de vluchtelingen te voorzien. Zo wordt er gezorgd voor huisvesting, medische zorg en een basis in goederen (Funk 2016, 291). Daarnaast faciliteert de Duitse overheid ook taallessen en beroepstrainingen voor integratie op sociaal- en werkgebied. Ondanks dat de kosten van het beleid hoog zijn, rond de twintig miljard per jaar, hoopt Angela Merkel, bondskanselier van Duitsland, met dit beleid te zorgen voor een meer gelijkwaardige samenleving waar de vluchtelingen een onderdeel van uitmaken (Ibid.).

Echter komt er ook veel tegenstand uit de samenleving op dit beleid. Zo is er veel negatieve media-aandacht en wordt de grote ondersteuning voor vluchteling publiekelijk besproken en bekritiseerd (Funk 2016 en Kotzur, Tropp en Wagner 2018). Er wordt veel gesproken over de hoeveelheid vluchtelingen die Duitsland toe zou moeten laten, de hoge kosten die het vluchtelingenbeleid met zich meebrengt, maar ook hoe moslims een gevaar zouden zijn Duitse

cultuur en identiteit (Funk 2016, 294). Vollmer (2018) toont aan dat de negatieve media-aandacht en stereotypering omtrent vluchtelingen, ook daadwerkelijk invloed heeft op de heersende discoursen in de Duitse samenleving. Daarnaast laten Kotzur, Tropp en Wagner (2018) zien dat deze beeldvorming ook in Duitsland zorgt voor angst en een gevoel van bedreiging wat sterk verband houdt met de afwijzing en afstand naar migranten. Zo toont Seidler (2017, in Kotzur, Tropp en Wagner 2018) aan dat wanneer Duitsers zich meer bedreigd voelen door vluchtelingen ze ook sneller negatief contact ervaren wat vervolgens resulteert in sterkere negatieve vooroordelen over vluchtelingen in het algemeen. De eerdere besproken theorieën omtrent beeldvorming en de negatieve invloed die dit heeft op het contact met vluchtelingen wordt dus bevestigd in de context van Duitsland.

2.3 Verbondenheid tussen Vluchtelingen en Duitsers in Duitsland

- Eva Krol

Naast deze negatieve reacties en aandacht voor de hoge toestroom van vluchtelingen in Duitsland toont onderzoek ook aan dat de contacttheorie van Allport (1954) in positieve zin van toepassing is in de Duitse context (Gericke et al. 2018). Positief contact met vluchtelingen kan namelijk de vooroordelen verkleinen en zorgen dat mensen zich meer openstellen voor het contact. Dit is erg positief aangezien zowel Kotzur, Tropp en Wagner (2018) als Funk (2016) aangeven dat er in Duitsland vele initiatieven zijn die vluchtelingen ondersteunen. Met name in de zomer van 2015, toen er duizenden asielzoekers en vluchtelingen aankwamen, handelde veel Duitsers ter ondersteuning van vluchtelingen door tijd, goederen of geld te doneren (Kotzur, Tropp en Wagner 2018, 3). Kotzur, Tropp en Wagner (2018) gaan helaas niet verder in op wat deze ondersteuning precies inhoudt. Funk (2016) stelt dat er vele sociale activiteiten worden georganiseerd als samen koken, muziek maken, lokale culturele festivals en sport, wat de sociale integratie versterkt. Ook in Berlijn zijn er verschillende organisaties die op hun eigen manier het contact tussen vluchtelingen en lokale bewoners proberen te faciliteren. In dit onderzoek zullen we focussen op drie verschillende muzikale initiatieven die vluchtelingen en Duitsers samen brengen. Ten eerste zullen we de muziekschool van *'Give Something Back to Berlin'* onderzoeken. Ten tweede zullen we ingaan op een jamsessie die wekelijks plaatsvindt in een buurthuis in West-Berlijn. Tot slot, zullen we uitweiden over het *'Begegnungschor'* die zo'n tachtig vluchtelingen en Duitsers samen brengt door samen te zingen.

Echter stelt Funk (2016) dat veel activiteiten voor vluchtelingen worden georganiseerd in plaats van met hen, waardoor soms het middel het doel overstijgt. Zo wordt het voorbeeld gegeven van vrijwilligers die in een vluchtelingenopvang mensen willen werven voor een activiteit, maar dat dit uiteindelijk meer blijkt af te schrikken dan dat het mensen werft. Zoals de contacttheorie (Allport 1954) stelt is het in deze context dus ook belangrijk dat er samen een gemeenschappelijk doel wordt nagestreefd om verbinding te kunnen creëren tussen vluchtelingen en lokale bewoners.

Daarnaast laten Gericke et al. (2018) zien dat lokale initiatieven daadwerkelijk de nodige tussenruimtes kunnen creëren en er *bridging* tussen vluchtelingen en Duitsers kan ontstaan. Zoals

eerder benoemd wordt door het contact zowel culturele kennis, werkmogelijkheden en taal uitgewisseld wat positief effect heeft op de sociale en economische integratie (Ibid.). Eisnecker en Schacht (2016) en Drever en Hoffmeister (2008 in Gericke et al. 2018) tonen aan dat bijna de helft van de immigranten in Duitsland hun werk te danken hebben aan interpersoonlijke relaties. Daarnaast zorgen sociale relaties met de Duitse inwoners er ook voor dat zowel mannen als vrouwen die gevlucht zijn gaan werken (Kanas, Tubergen, Van der Lippe 2011). Deze onderzoeken tonen dus aan dat *bridging* van sociaal kapitaal veel positieve invloed heeft op de sociale en economische positie van vluchtelingen in Duitsland.

3. Muziek in de Stad waar Niks te Gek is

- Eline van Stuijvenberg

3.1 Een stad zonder grenzen

Berlijn. Een stad met een netwerk aan *U-bahnen*, *S-bahnen*, trams, treinen en bussen. Overal zie je graffiti. Mensen uit allerlei verschillende landen, maar ook mensen met allerlei verschillende manieren van leven, wonen er. Iedereen kan zijn die hij wil zijn. “In Berlijn kun je doen wat je wilt. Je kunt in je pyjama de straat op gaan en niemand zal je vragen waarom je in je pyjama loopt,”¹ vertelt Angela, een vrouw van 56 jaar die in een historisch appartement woont en lid is van het *Begegnungschor* (een koor wat vluchtelingen en Duitsers samenbrengt door samen te zingen). Mensen van buiten en binnen de landsgrenzen trekken naar Berlijn om op zoek te gaan naar zichzelf, naar vrijheid en naar geluk. “Het gaat ook over plezier hebben. Berlijn gaat veel over hedonisme. Weet je, wanneer plezier en gelukkig zijn het belangrijkste in het leven is. Dat is waarom er zoveel mensen naar Berlijn komen,”² zegt Karl, een jonge, Duitse muzikant die actief betrokken is bij de jamsessie. Viktoria, een jonge, hippe, Duitse vrouw en deelneemster van de gitaarlessen, vertelt echter dat er in deze stad helaas weinig contact is met burens. “Ik heb geen connectie met mijn burens. ... Ik ken ze niet. Ze zijn in hetzelfde gebouw, maar ik praat zelden met ze. Ik weet het niet, het is zo anoniem.”³ In deze grote stad is het dus niet altijd makkelijk om sociaal met elkaar verbonden te zijn en anonimiteit is iets wat die verbondenheid in de weg staat. Er kunnen kloven zijn tussen verschillende mensen, zoals tussen vluchtelingen en Duitsers. Volgens sommige wetenschappers (Appadurai 2006; Kotzur, Tropp en Wagner 2018; Brettell 2018) komt dat doordat er het beeld heerst dat vluchtelingen een bedreiging voor de samenleving zijn. De Duitse participanten van muziekprojecten proberen de vluchtelingen vooral als mensen te zien. Dit staat haaks op hoe vluchtelingen vaak in de media worden gepresenteerd. Bleiker (2013) stelt namelijk dat vluchtelingen in de media vaak worden gedehumaniseerd. *Flüchtling* is een woord wat liever niet gebruikt wordt door de Duitsers. Ilsa, een meisje wat actief is bij de jamsessie, vertelt hierover: “Ik weet niet hoe het in het Engels is, maar in het Duits ben ik me ervan bewust om niet het woord *Flüchtling* te gebruiken. ... Met een vluchtachtergrond, of ik noem ze

¹ Interview Angela, 25-03-2019, p. 2

² Interview Karl, 04-04-2019, p. 2

³ Interview Viktoria, 27-02-2019, p. 13

Geflüchtete. Ik heb daar een beter gevoel bij. Zodat ik ze maak, alsof de hele persoon alleen asiel zoekt.”⁴ De Duitse inwoners van Berlijn praten liever over *Geflüchteten*.⁵ Wat ook opvallend is aan Berlijn, is dat er veel mensen voor de muziek komen. Muzikanten trekken naar Berlijn toe, om er in de muziekindustrie te werken. Het is daarom ook niet verrassend dat muziek gebruikt wordt binnen initiatieven die zich bezighouden met het samenbrengen van vluchtelingen en Duitsers.

Dit hoofdstuk zal gaan over wat voor rol verschillende muziekprojecten spelen in het samenbrengen van vluchtelingen en Duitsers en het gevoel van verbondenheid wat hierdoor kan ontstaan. Ik zal kijken of muziekprojecten inderdaad voor gemeenschap zorgen (Marsh 2012), en of en hoe muziek als communicatiemiddel gezien wordt (Joseph en Southcott 2014). Ik zal toelichten hoe de muziekprojecten bijdragen aan de contacttheorie van Allport (1954), die stelt dat contact hebben kan helpen bij het overbruggen van heterogene verschillen (Allport 1954). Deze contacttheorie is in positieve zin van toepassing op de Duitse context (Gericke et al. 2018), aangezien positief contact met vluchtelingen ervoor kan zorgen dat de vooroordelen kleiner worden en dat mensen zich meer openstellen voor contact. Sociaal kapitaal (Bourdieu 1986) is een theorie die ik niet zal gebruiken, aangezien het bij de Duitse inwoners van Berlijn qua contact met vluchtelingen meer gaat om verrijking en hulp bieden, dan om toegang tot sociale bronnen. In het hoofdstuk over vluchtelingen zal Eva dit sociaal kapitaal wel uitwerken. Het proces van *bridging* komt echter bij de Duitsers wel tot stand. Dit houdt in dat er vrijwillige contacten ontstaan door een gemeenschappelijke interesse, waardoor heterogene verschillen worden overschreden (Putnam 2003).

De Duitsers stellen dat ze met vluchtelingen graag als mensen en gelijken willen omgaan. Ik zal concluderen dat er verbondenheid kan ontstaan door samen aan een muziekproject mee te doen, maar dat er vaak andere factoren nodig zijn om dit proces van verbondenheid verder te laten ontwikkelen. De drie initiatieven die besproken zullen worden, zijn een jamsessie vanuit een buurthuis, de muziekschool van *Give Something Back to Berlin* (GSBTB) en het *Begegnungschor*. Ik zal concluderen dat het *Begegnungschor* het beste slaagt in het creëren van een gevoel van

⁴ Interview Ilsa, 14-03-2019, p. 10

⁵ Aangezien we het in ons theoretisch kader over ‘vluchtelingen’ hebben, zullen we de term ‘vluchtelingen’ ook in het verdere onderzoek gebruiken. Tijdens het veldwerk werd ook duidelijk dat het in gesprek over, makkelijker is om de term ‘vluchtelingen’ te gebruiken, dan telkens te praten over ‘mensen die gevlucht zijn’ of ‘mensen met een vluchtachtergrond’.

verbondenheid tussen Duitsers en vluchtelingen. Dit komt vooral doordat er naast het samen zingen allerlei andere sociale activiteiten rondom het koor plaatsvinden.

3.2 De drie initiatieven

De muziekschool van *Give Something Back to Berlin* (GSBTB) startte eind 2015⁶ en is opgericht door muzikant Sven uit Nieuw-Zeeland. GSBTB is een projectenplatform en -netwerk, dat gemeenschappelijke integratie, intercultureel dialoog en participatie van diverse migranten bevordert.⁷ GSBTB heeft verschillende projecten en activiteiten onder zich, zoals yogalessen, een kunstatelier en een café. De muziekschool is ook zo'n project van GSBTB en biedt verschillende muzieklessen aan, waaronder gitaar-, basgitaar-, piano- en drumlessen, ook is er een zanggroep. Sven legt uit dat er in de muziekschool wordt geprobeerd om met een beperkte taal- en cultuurkennis andere culturen te begrijpen en daarnaast is het ook belangrijk dat deelnemers zichzelf kunnen zijn en zich kunnen uitdrukken. Dit gebeurt allemaal door diezelfde ervaring van het samen muziek maken.⁸ Het idee is om vluchtelingen uit hun isolatie te halen en in een sociale ervaring te brengen.⁹ Het verschilt nogal per week welke leerlingen er bij de lessen aanwezig zijn. Wat opvallend is, is dat er veel *internationals* op de muzieklessen af komen. Enkele jaren geleden waren er echter vooral vluchtelingen. Nu is het zo dat er tijdens een gitaarles van ongeveer vijftien studenten, 20 % vluchteling is, 10 % Duits en 70 % *international*. Er is een balans in vrouwelijke en mannelijke studenten. De muzieklessen zijn gratis en open toegankelijk voor iedereen. De lessen worden gegeven door vrijwilligers, wat opvallend genoeg vaak *privileged migrants* zijn.

Het tweede initiatief is een jamsessie die elke week plaatsvindt in een buurthuis in het westen van Berlijn. Dit buurthuis werd in 2013 opgericht. Het buurthuis is één van de grootste vrijwillige buurtinitiatieven van Berlijn en hun doel is om invloed te hebben op de maatschappij, haar actief vorm te geven en nieuwe mogelijkheden te creëren om een hiërarchievrije politieke en sociale samenwerking te bewerkstelligen.¹⁰ Naast deze jamsessie, organiseert het buurthuis de hele week ook allerlei andere activiteiten voor de buurtbewoners, zoals taallessen en yogalessen. De

⁶ Interview Sven, 06-03-2019, p. 1

⁷ <https://gsbtb.org/about/>

⁸ Interview Sven, 06-03-2019, p. 3

⁹ Interview Sven, 06-03-2019, p. 2

¹⁰ Website buurthuis. In verband met de anonimiteit hier niet vermeld

jamsessie is open toegankelijk, en in het bijzonder buurtbewoners bezoeken deze jamsessie. Soms zijn het bekende Syrische nummers die worden gespeeld, maar er wordt ook veel geïmproviseerd. Mensen kunnen met hun instrumenten of hun stem gewoon aanhaken en meedoen. Het verschilt elke week wie er zijn, en mensen lopen in en uit. De meerderheid van de muzikanten is man. Aan het begin van de avond zijn er vaak meer vluchtelingen dan Duitsers aanwezig door de bandrepetitie die voorafgaat aan de jamsessie, maar deze verhouding komt meer in balans naar mate de avond vordert. De jamsessie vindt plaats in de kelder van het buurthuis. Tegelijkertijd is er boven een café, waar mensen ook kunnen borrelen.

Het derde initiatief in dit onderzoek is het *Begegnungschor*. Dit koor heeft ongeveer 80 koorleden, waarvan er bij de repetities vaak 35 aanwezig zijn. De koorleden zijn Duitsers (oud Berlijners) en vluchtelingen (nieuw Berlijners). De Duitsers zijn overwegend 50+ en de vluchtelingen zijn jonger van leeftijd, zo rond de 20 à 30 jaar. Door middel van het tandemsysteem blijven beide groepen vertegenwoordigd. Het is namelijk de bedoeling dat elke oud Berlijner een nieuw Berlijner meeneemt naar het koor. De ontmoeting tussen verschillende mensen centraal en is het niet belangrijk om samen zo goed mogelijk te zingen. De koorleden zingen onder enthousiaste en professionele leiding van koorleider Frank en koor- en muzikaal leider Hans. Jannie, de oprichtster en penningmeester van het *Begegnungschor*, zegt hierover: “Maar die twee willen geen goede stemmen, dus geen mensen hebben die goed kunnen zingen, maar ze willen mensen hebben en ze willen zingen. En het maakt niet uit of ze goed zingen, of niet zo goed. Samen krijg je het voor elkaar dat ze samen zingen.”¹¹ Het koor valt onder een grotere organisatie en werd opgericht toen er veel vluchtelingen in Berlijn kwamen wonen, in 2015. Het koor moest een plek zijn waar de vluchtelingen en Duitsers met elkaar in contact konden komen.¹² Het koor komt wekelijks samen voor een koorrepetitie in de aula van een middelbare school en bij het koor hoort ook een band. Het koor heeft naast het zingen ook gezamenlijke reizen, en is actief met *community building* door de maandelijkse *get together* activiteit. Dit houdt in dat er teambuildingsactiviteiten worden gedaan en er achteraf samen genoten wordt van allerlei lekkernijen. Het koor houdt ook concerten, waarbij het *begegnen* (elkaar ontmoeten) centraal staat. Met deze concerten, wordt onder andere geld op gehaald om de kosten te kunnen dekken. Koorleden betalen namelijk een laag contributiebedrag.

¹¹ Interview Inie en Jannie, 27-03-2019, p. 2

¹² Interview Inie en Jannie, 27-03-2019, p. 1 en 3

3.3 Gratis muzieklessen

Wanneer ik uit het metrostation kom, doet de grote straat me denken aan thuis, de Amsterdamsestraatweg in Utrecht. Aan de grote weg liggen allerlei winkeltjes en restaurantjes waarin vele culturen en landen worden vertegenwoordigd, auto's rijden hard voorbij, en sterke, kruidige geuren komen mijn neus binnen. De muziekschool bevindt zich aan een zijstraat van deze grote weg.¹³

De muzieklessen vanuit de muziekschool van GSBTB vinden plaats op een bovenverdieping van het pand en er zijn daar twee aparte ruimtes. In de rechterraimte vinden de gitaarlessen plaats. Er hangen geluidsisolerende platen aan de muur, tussen verschillende schilderijtjes.

We doen de Pentatonic lijn met tonen. John leidt dit onderdeel. Nele en Ohin, een jonge Duitse vrouw en een jongen uit het westen van Afrika, draaien naar elkaar toe en helpen elkaar. Er wordt weer een rondje met solo's gedaan. Docent John spreekt iedereen bemoedigend toe dat het niet fout kan gaan. Hij knikt. De rest van de groep begeleidt de solist met Am en Dm akkoorden. John knikt vriendelijk en zegt bij veel mensen: 'Super'. Hij gaat gehurkt bij de mensen zitten die solo spelen en buigt zijn hoofd naar voren om te horen wat er wordt gespeeld.¹⁴

De sfeer tijdens de gitaarles voelt ontspannen, veilig en warm aan. De docenten dragen hieraan bij door hun manier van lesgeven. Ze bemoedigen de studenten tijdens het oefenen. Er staan allerlei zwarte krukjes in een kring, op een oosters tapijt. Er zijn weinig Duitsers bij de gitaarlessen, maar de Duitse Nele en Viktoria zijn er wel met regelmaat. Nele is een blonde vrouw van 32 jaar en is veel bezig met kunst en yoga. Ze woont een groot deel van het jaar in een campervan en is erg spiritueel. Haar blonde lokken, alternatieve kleding en guitige gezicht typeren haar. Nele wilde graag gitaarlessen nemen en koos voor de muziekschool van GSBTB. Nele vertelt dat de gitaarlessen haar in contact laten komen met vluchtelingen. Dit gebeurt voor haar op een level waar het niet meer zo belangrijk is waar je vandaan komt of wat voor werk je doet, maar het

¹³ Aantekeningen Gitaarlessen 04-02-2019

¹⁴ Aantekeningen Gitaarlessen, 25-03-2019

gaat om de muziek. Die muziek is de connectie.¹⁵ Toch is het interessant dat Nele aangeeft zich niet verbonden te voelen met vluchtelingen om haar heen¹⁶ en dat ze niet voor het contact met vluchtelingen gekomen is. Ze is tijdens de lessen erg gericht op het leren spelen van gitaar en heeft vooral een band met de gitaardocent.¹⁷ Die band uit zich in het feit dat ze vaak samen met hem bij binnenkomst begroet met een omhelzing, samen met hem lacht en gesprekjes met hem heeft. In het volgende hoofdstuk zullen we zien dat ook de vluchtelingen vooral naar de gitaarlessen komen om het instrument te leren bespelen. We zien hier dat het positieve contact met vluchtelingen in de contacttheorie er dus niet altijd voor kan zorgen dat Duitsers zich voor vluchtelingen openstellen. Viktoria, een hippe, vrolijke vrouw van 32 jaar wilde graag gitaarlessen nemen en is bij de muziekschool gekomen via een vriend, en omdat ze liever groepslessen wilde dan privélessen. Ze ziet de gitaarlessen vooral als iets wat haar persoonlijk energie geeft. Dit komt doordat ze energie krijgt van de muziek, van het feit dat ze zelf iets bereikt en door de groep mensen met wie ze speelt.¹⁸ Dat samen muziek maken vindt Viktoria bijzonder: “.. Het samen muziek maken is wat meer op een emotioneel level. Je hoeft namelijk niets te zeggen, het gaat meer om het gevoel.”¹⁹ In het artikel van Joseph en Southcott (2014, 130), stelt Forssén (2007) dat samen muziek maken voor comfort en plezier zorgt. Ondanks dat Viktoria het samen muziek maken mooi vindt en emotioneel, zorgt dit voor haar niet voor een diep gevoel van verbondenheid en vriendschap met vluchtelingen.²⁰ De gitaarlessen zijn voor de Duitsers dus wel een plek waar ze in aanraking komen met vluchtelingen, maar niet een plek waar voor hen persoonlijk hechte vriendschappen ontstaan.

Een paar straten verderop is de wekelijkse zangavond, als onderdeel van de muziekschool, in een taalschool. Tijdens het zingen, voel ik als onderzoeker de connectie.

In een klaslokaal staan er stoelen in een kring. Op een tafel staan thermokannen met thee, en er staan bakjes met lekkers. Bij binnenkomst geven de groepsleden elkaar een knuffel, of geven ze aan nieuwe mensen een hand. Er wordt gezellig gekletst. Tijdens het zingen van ‘I see fire’ voel ik de kracht die uit de groep komt. Ik kijk verschillende mensen aan en we hebben een moment van connectie. Voor mij betekent dit een gevoel van eenheid, het gevoel dat we samen het moment

¹⁵ Interview Nele, 22-02-2019, p. 23

¹⁶ Social Mapping Nele, 22-02-2019

¹⁷ Observaties Gitaarlessen

¹⁸ Interview Viktoria, 27-02-2019, p. 20/21

¹⁹ Interview Viktoria, 27-02-2019, p. 22

²⁰ Interview Viktoria 27-02-2019, p. 22

*beleven. Andere mensen hebben tijdens het zingen hun ogen dicht of bewegen hun lichaam op de muziek. Nadat we het tweestemmige refrein hebben gezongen, roept een Pakistaanse jongen 'Yeah!'*²¹

Wat bij deze zangavond opvallend is, is dat er in vergelijking met de gitaarlessen van de muziekschool, een grotere focus op het sociale contact ligt. Er is veel ruimte voor ontmoeting en gesprek, en de groepsleden kennen elkaar. Ik voelde me echt onderdeel van een groep en leerde de groepsleden beter kennen.

Bij deze zangavond komen veel internationale studenten, maar ook enkele vluchtelingen en Duitsers. Jula, een extraverte en sociale vrouw met krullen wilde graag zingen in een koor en is door een uitvoering van deze zanggroep hier lid geworden. Ze is *social worker* en werkt met vluchtelingen. Muziek zorgt volgens haar voor een gevoel van verbondenheid. “Omdat ik voel dat muziek zo universeel is. Je hebt geen taal nodig en er zijn geen grenzen. ... Zingen brengt mensen samen en door het geluid connect je met elkaar.”²² Voor Jula is de muziek dus een taal en kan je door muziek heen communiceren, wat Joseph en Southcott (2014) ook stellen. Hanna, een blonde vrouw met een zwarte bril is vanuit de taalschool ingezet om de zangavond te organiseren. Tijdens het zingen participeert zij echter alleen maar, aangezien de muzikale leiding in handen is van anderen. Hanna vindt het goed om samen met vluchtelingen activiteiten te doen, waarbij je niet al teveel hoeft te praten.²³ “Ik denk dat muziek ook een deur opent, omdat je met mensen kunt connecten zonder onderwerpen waarover je moet praten. Omdat wanneer je samen muziek maakt, je een zeker level van communicatie hebt zonder woorden en dezelfde taal. Dus ik denk dat er vanuit het muziek maken een diepere vriendschap kan ontstaan, maar het hoeft niet.”²⁴ Hanna stelt hier eigenlijk dat voor het eerste moment van connectie, of voor de deur naar verbondenheid, muziek een geschikter middel is dan taal. Joseph en Southcott (2014, 3) zien muziek ook als een geschikter middel voor communicatie dan taal, aangezien het zichzelf manifesteert. Wellicht zullen muziek en taal dus inderdaad complementair zijn, zoals Joseph en Southcott ook benoemen (2014), aangezien muziek gebruikt kan worden als starter, maar er meer nodig is voor de ontwikkeling van een gevoel van verbondenheid. We zullen bij het volgende initiatief zien wat er allemaal nog meer

²¹ Observaties Zanggroep, 12-02-2019

²² Interview Jula, 08-03-2019, p. 15

²³ Interview Hanna, 28-02-2019, p. 15

²⁴ Focusgroep Karl en Hanna, 05-04-2019, p. 2

nodig is voor de ontwikkeling van verbondenheid met vluchtelingen en hoe het samen muziek maken als katalysator voor verbinding kan werken.

3.4 Een ontmoetingsplek voor de *Kiez*

Aan een grote, drukke weg, in het westen van Berlijn bevindt zich een buurthuis. Voordat ik de jamsessieruimte bereikt heb, moet ik door een rokerig café, een trap naar beneden en een paar donkere gangen door. De ruimte is verdeeld in drie delen en in het middenstuk staan allerlei instrumenten, microfoons en is er een techniekhoek. Verschillende mensen zitten op banken en drinken wat met elkaar. Het is een donkere ruimte, maar kaarsen en gekleurde lichten zorgen voor wat meer licht.

Ilsa, een blond meisje van 21 jaar, is actief bij het buurthuis. Ze gaat regelmatig naar de jamsessie en trommelt af en toe wat mee. Ze is sinds een jaar actief en via een vriendin heeft ze het buurthuis leren kennen.²⁵ De jamsessie is voor haar een plek waar geen druk heerst en waar je kunt praten met allerlei mensen. Ze stelt zich hiermee open voor contact met vluchtelingen, wat een positief feit is volgens de contacttheorie van Allport (1954). Voor haar betekent het hebben van contact met vluchtelingen vooral dat ze haar horizon ermee verbreedt. Door uit haar bubbel te gaan, wordt ze zich bewust van haar privileges.²⁶ Hiermee verzet Ilsa zich tegen het construeren van de ander door dichotomieën aan te brengen (Holslag 2015, 96). Ze is zich bewust van haar witte privilege waarover Gale (2004) schrijft, en wil juist dat Duitsers en vluchtelingen op een gelijk level staan. Door uit haar bubbel te gaan en op die manier tegen het heersende discours in te gaan, die vluchtelingen als bedreiging voor de samenleving zien (Appadurai 2006; Kotzur, Tropp en Wagner 2018; Brettell 2018), en door zich open te stellen voor contact met vluchtelingen, kunnen nieuwe inzichten ontstaan (Ghorashi 2006, 7). Ze vindt het bijzonder dat iedereen iets samen maakt.²⁷ Allport (1954), stelt dat het hebben van een gemeenschappelijk doel helpt bij het opbouwen van sociale relaties. Ook Karl, van 29 jaar, komt eigenlijk wekelijks bij de jamsessie. Karl draagt een bril en zijn linkeroog hangt wat dicht. Hij is zelf muzikant en speelt bij de jamsessie vaak piano, trommel, mondharmonica en hij zingt. Over samen muziek maken, vertelt hij: “Het is

²⁵ Interview Ilsa, 14-03-2019, p. 2

²⁶ Interview Ilsa, 14-03-2019, p. 14

²⁷ Interview Ilsa, 14-03-2019, p. 22/24

ook zo superkrachtig, superpositief, omdat je hetzelfde viert. Je hebt hetzelfde doel, om goede muziek te maken. En je bent er deel van, maar het is niet alleen jouw deel. Iedereen stopt er iets in. Het is cool, omdat je samen iets maakt”.²⁸ Samen eenzelfde doel hebben en onderlinge gelijkheid bevorderen onderlinge sociale relaties (Allport 1954, Marsh 2012). Dit is iets wat Ilsa en Karl samen noemen. “En verbondenheid is ook je hetzelfde als de ander voelen, gelijk. Ik denk dat dit ook het probleem is met de vluchtelingen, omdat mensen denken dat zij zo anders zijn. Dat ze in een andere God geloven, zo verschillend. En dat is het tegenovergestelde van verbondenheid”,²⁹ zegt Karl over verbondenheid met vluchtelingen. Voor Ilsa en Karl is het belangrijk samen te komen en overeenkomsten te zien. Zo verdwijnt de kloof tot vluchtelingen en ontstaat er positief contact met hen, waardoor vooroordelen verdwijnen en gelijkwaardigheid centraal staat. Dit kunnen we linken aan het proces van *bridging*, waarbij heterogene verschillen overschreden worden door de gemeenschappelijke interesse van het muziek maken.

Dat er vooral buurtgenoten komen, vinden de Duitsers mooi. Karl zegt hierover: “Deze buurt is de eerste *Kiez*, is het eerste deel van Berlijn, waar ik me echt thuis voel. Dat komt doordat er veel vrienden wonen en het komt door het buurthuis. Het is voor mij echt een *connectionpoint*... Ik ontmoet veel nieuwe mensen hier, dat is erg leuk. ... Het is natuurlijk voor mensen uit andere landen, maar het is ook voor ons”.³⁰ Ook voor Karl is het dus een plek om positief contact met vluchtelingen te hebben. Ilsa vertelt: “Aan de ene kant, dit buurthuis is.. het is geven en nemen. Er is een uitwisseling van het zijn, dat is heel tof”.³¹ Over die uitwisseling spreekt Marsh (2012) ook. De verschillende soorten muziek in het onderzoek van Marsh (2012) zorgen ervoor dat er een uitwisseling is van verschillende stijlen en tradities. Voor de Duitsers is het vaak belangrijk om in de grote stad een *Kiez*, een hechte en vertrouwde buurt, te hebben. De jamsessie in dit buurthuis draagt bij aan het gevoel van *Kiez*. Je zou het een plek van *belonging* kunnen noemen (Hall 2013). Een plek waar buurtbewoners zich thuis voelen. De Duitsers vinden het belangrijk om op een gelijk level met elkaar om te gaan. “In het buurthuis is het altijd zoals vrienden. Het is niet, *bottom up*. Het is niet dat ik hier ben (hij steekt zijn hand hoog in de lucht) en hij is daar (houdt zijn hand lager)... Het is niet zoals dit. Het is meer zoals: ‘Hey, laten we samen wat gaan drinken’ ... Zoals

²⁸ Interview Karl, 04-04-2019, p. 24

²⁹ Interview Karl, 04-04-2019, p. 18

³⁰ Interview Karl, 04-04-2019, p. 1

³¹ Interview Ilsa, 14-03-2019, p. 14

mensen op hetzelfde level. Dat is belangrijk,”³² vertelt Karl. De jamsessie is dus een plek waar een gelijke relatie centraal staat. Naast het gemeenschappelijke doel, is ook gelijkheid een element wat Allport (1954) noemt als bevordering van relaties tussen heterogene groepen.

Verder vinden de Duitsers het belangrijk om wat betreft contact met vluchtelingen, samen iets te doen. De jamsessie is de mogelijkheid om samen muziek te maken en elkaar te ontmoeten. Jasper, een vrolijke, blonde saxofonist, geeft aan dat deze jamsessie een prettige en positieve plek is. Hij geeft aan dat bij andere jamsessies muzikanten graag gezien willen worden en het niveau vaak hoog is. Hier kan iedereen participeren.³³ Dit geeft aan dat de jamsessie is een open plek is, waar iedereen mee kan doen en binnen kan komen. Zoals Joseph en Southcott (2014) stellen, kan ik beamen dat muziek geschikt is om contact te maken tussen verschillende mensen. De jamsessie is een ontmoetingsplek voor de buurt, waar vluchtelingen en Duitsers samen komen. Zelf heb ik als onderzoeker ook geparticipeerd en ervaren hoe het is om samen, in het moment, iets te creëren.

*Ik besluit mee te zingen. Ik durfde het al die weken niet, maar doordat mijn informant Karl ook zingt en het vooral ‘oeh’ geluiden zijn aan het begin, besluit ik mee te doen. Ik merk dat ik wat meer veiligheid ervaar doordat Karl ook meezingt. Hij glimlacht als ik mee doe. Bij de jamsessie vind ik het bijzonder dat je met alle verschillende stemmen en instrumenten in een moment samen echt iets maakt. Het is bijzonder om samen iets te creëren. Ik vind het belangrijk om mensen aan te kijken tijdens het zingen en om interactie te hebben.*³⁴

Wat ik hier zelf heb kunnen ervaren is doordat ik meezong, me echt onderdeel van de groep voelde. Ik ervoer een sterke connectie met mijn medemuzikanten en achteraf vond ik het veel minder spannend om contact te maken met deze mensen. Het is moeilijk te beschrijven, maar ik beleefde het moment tijdens het muziek maken heel intensief als groep.

Dat samen muziek maken zorgt dus voor een connectie met ander en gevoel van verbondenheid. Wat de jamsessie laat zien is dat de contactthorie van Allport (1954) belangrijk is. Een gemeenschappelijk doel hebben is belangrijk voor contact, en positief contact leidt tot minder vooroordelen en het feit dat Duitsers zich meer openstellen voor vluchtelingen. Duitsers ervaren dit ook met vluchtelingen. Echter is er volgens hen meer nodig om zich echt met vluchtelingen

³² Interview Karl, 04-04-2019, p. 9

³³ Small talk Jasper, 11-04-2019

³⁴ Aantekeningen Jamsessie, 04-04-2019

verbonden te voelen. Er is geen sprake van enorm ontwikkelde persoonlijke verbondenheid, maar er is wel contact en connectie.

3.5 Laten we ons *begegnen*

*Frank vertelt het koor over het aankomende concert. ‘Het duurt negentig minuten en we krijgen er ook dans bij. Dan hebben we de Begegnung die we willen hebben’, vertelt hij. Frank leidt de opwarm- en rek- en strekoefeningen. Tijdens deze oefeningen gaat de deur open en komen Jamila en Bilal binnen, een broer en zus die vanuit Syrië naar Berlijn gevlucht zijn. Jamila draagt een feestelijke, blauwe jurk en ook Bilal ziet er bijzonder uit met een sjaal om zijn hoofd en een wit overhemd met gilet. ‘Ah’ en ‘oeh’ klinkt er vanuit het koor. Sommige Duitsers stoppen met de opwarmingsoefening en lopen naar Bilal en Jamila toe om hen te omhelzen. Bilal en Jamila worden overladen met complimenten.*³⁵

Angela, een energieke vrouw van 56 jaar, is werkzaam bij een praktijk voor fysiotherapie en is al een tijd lid van het koor. Angela vertelt over het samen zingen: “En dat is iets, wanneer heb je het gevoel van gemeenschap met zulke verschillende mensen? Ze hebben vertrouwen in zichzelf en in anderen. En ze zijn niet bang om iets fout te doen, omdat ze allemaal hetzelfde doel hebben.”³⁶ Wederom is een gemeenschappelijk doel hebben (Allport 1954) iets, wat ter sprake komt. Angela vertelt dat er vertrouwen en intimiteit in het koor heerst. Dit komt omdat zingen kwetsbaar is, je drukt jezelf uit en hebt het gevaar een toon te missen.³⁷ Lara, een wat introverte vrouw met kort haar, is danseres, en is ook al lang lid van het koor. Bij het *Begegnungschor* staat de twee groepen verbinden centraal.³⁸ Over het gevoel van verbondenheid tussen de Duitsers en vluchtelingen, vertelt Angela: “Door hoe ze met elkaar praten. Door hoe ze elkaar *what’s app* foto’s sturen. Tijdens onze reizen. Als je meer tijd met elkaar hebt, zonder te zingen, om gewoon op verschillende manieren uit te wisselen. Meestal doen we *get together* en je kunt ook zien of iemand zich verbonden voelt door erover te praten.”³⁹ Dit verbinden wordt dus ook naast het samen zingen in

³⁵ Aantekeningen Begegnungschor, 20-03-2019

³⁶ Interview Angela, 25-03-2019, p. 25

³⁷ Interview Angela, 25-03-2019, p. 24

³⁸ Interview Jannie en Inie, 27-03-2019, p.2

³⁹ Interview Angela, 25-03-2019, p. 27

praktijk gebracht. Het praten, komt hier terug in het samenwerken tijdens de *get together* activiteit en het samen reizen. Een *get together* activiteit is helpt namelijk bij het contact leggen, door Duitsers en vluchtelingen samen een opdracht te laten uitvoeren. De verbondenheid die onder andere door deze activiteiten tot stand komt, is zichtbaar in de omgang van de koorleden met elkaar. Bij Angela staan er vluchtelingen in haar sociale netwerk van mensen die belangrijk voor haar zijn.⁴⁰ Als de koorleden binnenkomen zie je dat ze elkaar begroeten door elkaar te omhelzen. Mensen maken praatjes met elkaar. Voor verschillende Duitsers voelt het koor als familie. Ook Frank en Hans zetten in op interactie tijdens het zingen.

De repetitie begint met het los schudden van het lichaam. De groep strekt zich uit, rolt af naar beneden. Daarna loopt iedereen door de ruimte heen en begroet elkaar. De één omhelst, de ander zwaait, en weer een ander kijkt de persoon tegenover hem aan en glimlacht. Vervolgens loopt iedereen verder en begroeten ze elkaar met een hand of een omhelzing. ‘Nu gaan we met z’n allen smakken’, zegt Frank. De groep maakt smakkende geluiden, loopt door de ruimte en communiceert al smakkend met elkaar. Sommige mensen, zoals een jonge vrouw met donker haar en een bril, maken hierbij gebaren en doen het heel groots. Anderen lopen stilletjes te smakken.’⁴¹

Tijdens dit soort oefenen zie je de blijdschap die het zingen, en de zangoefeningen met zich meebrengen. Het samen zingen geeft plezier, zoals Joseph en Southcott (2014) ook schrijven. Ik heb als onderzoeker dat plezier en het gevoel van eenheid ook mogen ervaren.

Het voelt voor mij heel erg als een groep. Ik voel me onderdeel van het koor en verbonden met hen. Het voelt krachtig om samen deze liederen voor te dragen en dit samen te maken. De groep is één. Het ontroert me. Persoonlijk zit ik niet zo lekker in mijn vel de laatste weken, maar door de muziek vergeet ik het even en zie ik alles ook weer in perspectief. Ik kan echt even een avondje genieten. De muziek raakt me. Bij de dans met de zang en de trommels voel ik hun achtergrond. Het herinnert me aan wat Hanna zei, dat als je zo iemand ziet zingen, je zijn situatie beter kunt begrijpen.’⁴²

⁴⁰ Social Mapping Angela, 25-03-2019

⁴¹ Aantekeningen Begegnungschor, 07-03-2019

⁴² Eigen reflectie tijdens PO, 10-04-2019

Zelf heb ik als onderzoeker kunnen ervaren dat het samen zingen dus kan helpen bij het vergeten van zorgen en spanningen, net als wat een informant uit het onderzoek van Joseph en Southcott (2014, 131) aangaf. Ik voelde me gewaardeerd en deel van de groep tijdens het zingen. Het oogcontact met koorleden en het samen bewegen op de muziek droeg daar voor mij aan bij. Wat ik wel heb gemerkt, is dat naar mate het vaker bezoeken van het koor, ik me een echt koorlid begon te voelen. Het koor slaagt erin om de twee groepen bij elkaar te brengen en te zorgen voor een gevoel van verbondenheid. Echter ziet het koor de aanloop van vluchtelingen de afgelopen jaren afnemen, waardoor het koor steeds Duitser wordt. Dit is iets wat ze graag weer meer in balans zouden willen hebben.

3.6 Muziek, maar meer

Wat we hebben gezien, is dat er in de context van de creatieve, progressieve en linkse stad Berlijn geprobeerd wordt om mensen samen te brengen door muziekprojecten. De drie projecten zetten muziek alle drie op een verschillende manier in. Waar in de jamsessie de focus ligt op samen improviseren, gaat het bij de muziekschool meer om muziekonderwijs en bij het koor staat samen zingen centraal. Bij de muziekschool van GSBTB komen de Duitsers vooral voor de gitaarlessen of voor het zingen naar het muziekproject. Ze geven aan dat ze het verrijkend en leuk vinden dat er ook vluchtelingen zijn, maar voelen zich niet erg verbonden met hen en hebben geen hechte vriendschappen. Ze geven hierbij aan dat daar meer tijd voor nodig is. Dit zou te maken kunnen hebben met de focus op het leren van een muziekinstrument, met name bij de gitaarlessen. De zanggroep heeft naast het samen zingen al meer ruimte voor contact, door het drinken van thee en de gesprekken tijdens de pauze. De jamsessie is deel van een buurthuis, wat buurtgenoten met elkaar in contact wil laten komen. Door de open sfeer en het toegankelijke niveau van de jamsessie, zijn er wekelijks veel mensen en voelen de Duitsers ruimte om muziek te maken. Ook ervaren ze goed contact met vluchtelingen en helpt de jamsessie bij het leren kennen van deze groep. Er is contact op gelijk level en ontstaan vriendschappen. Het koor is een plek waar beide groepen vertegenwoordigd worden door het Tandemsysteem. In het koor heerst een groot gevoel van verbondenheid. Door de repetities waar er samen gezongen worden, maar zeker ook door al het contact wat er naast het zingen plaatsvindt. Door de *community* die er gecreëerd is, waar mensen elkaar kunnen helpen, maar ook door de maandelijkse teambuildingsactiviteiten, de jaarlijkse reizen en het contact via *What's app*. Koorleden waarderen dit enorm en zien het koor als familie.

Wat we kunnen concluderen, is dat muziek een mooi middel kan zijn als start naar een gevoel van verbondenheid. Muziek wordt als iets emotioneels gezien, iets kwetsbaars en iets wat voor connectie zorgt. Het muziek maken zorgt voor blijdschap, net als Joseph en Southcott (2014) beweren, en een gevoel van connectie, zoals in het onderzoek van Marsh (2012) naar voren komt. Het muziek maken zelf geeft dus een bijzonder moment van connectie, maar er zijn meer tijd, gedeelde ervaringen en ander contact nodig om vriendschappen te laten ontwikkelen en een gevoel van verbondenheid te creëren.

4. Muziek: de Weg naar een Nieuwe Familie

- Eva Krol

In dit hoofdstuk zal ik dieper ingaan op de resultaten omtrent het perspectief en de ervaringen van vluchtelingen, in zowel de Duitse samenleving als in het proces van samen muziek maken. Dit zal ik doen door eerst hun sociaaleconomische positie in de Duitse samenleving toe te lichten. Vervolgens zal ik kijken hoe het proces van samen muziek maken kan bijdragen aan het creëren van verbondenheid tussen beide groepen. Dit zal ik doen aan de hand van de drie verschillende muzikale projecten uit dit onderzoek; de muziekschool, de jamsessie en het *Begegnungschor*. Tot slot, zal ik concluderen waarom muziek een geschikte katalysator is om verbondenheid tot stand te laten komen en toelichten welke aspecten dit proces kunnen versterken. Bovendien zal ik, net als in het vorige hoofdstuk, vaststellen dat het *Begegnungschor* het meest effectief is in het creëren van een verbinding. Hierbij wordt het koor door de vluchtelingen als een nieuwe familie ervaren.

4.1 De Positie van Vluchtelingen in de Duitse Samenleving

De vluchtelingen die betrokken zijn in dit onderzoek komen met name uit het Midden-Oosten; Syrië, Turkije, Afghanistan, Iran en Irak. Daarnaast komt een enkeling uit Eritrea, Mauritanië of Nicaragua. De vluchtelingen zijn tussen de acht maanden en vier jaar in Duitsland en tussen de 19 en 28 jaar oud. Daarnaast spreken bijna alle vluchtelingen uit dit onderzoek Engels.

Abdel is mijn sleutelinformant bij het koor en werkte op het internationale vliegveld van Kabul, de hoofdstad van Afghanistan, als life safety officer. Dit hield in dat hij werkte voor de International Security Assistance Force (ISAF) en de North Atlantic Treaty Organization (NATO). Op een dag verliet hij Kabul om zijn familie te bezoeken en werd hij achtervolgd en gevangen door de Taliban. Zij wilden de internationale gegevens van ISAF en NATO. “De Taliban heeft geprobeerd mijn arm eraf te snijden. Ze wilden hierdoor druk op mij zetten om te krijgen wat ze wilden.” vertelt Abdel, terwijl hij een groot litteken op zijn rechter onderarm laat zien. Aangezien Abdel de Taliban kon overtuigen dat alle gegevens op het kantoor van de NATO waren, is Abdel vrijgekomen en kon hij vluchten naar Duitsland.

*Toch wordt Abdel niet erkend als vluchteling aangezien bepaalde gebieden van Afghanistan als veilig worden bestempeld door de Duitse overheid. Abdel vertelt dat hij geluk had dat hij hoogopgeleid is en de Engelse taal beheerste voordat hij naar Duitsland kwam. Hierdoor was hij in staat om te communiceren met Duitsers en taalcafés waren voor hem cruciaal om de taal te leren.*⁴³

In Berlijn worden er door Duitsers verschillende taalcafés georganiseerd waar in een informele setting de taal geoefend wordt. Met name voor vluchtelingen die niet erkend worden door de Duitse overheid zijn deze initiatieven cruciaal om de taal te leren. Deze vluchtelingen hebben namelijk geen recht op de voorzieningen als huisvesting, medische zorg, taallessen en beroepstrainingen (Funk 2016, 291). Met uitzondering van Abdel worden bijna alle vluchtelingen uit dit onderzoek wel erkend. De burgerinitiatieven hebben er, samen met de voorzieningen van de overheid, voor gezorgd dat bijna alle vluchtelingen uit dit onderzoek op zichzelf wonen, een integratie- en taal cursus volgen of hebben gevolgd en hierdoor minimaal een B1-niveau van de Duitse taal beheersen. Het lijkt er dus op dat de lastige positie van vluchtelingen in de ontvangstsamenleving grotendeels wordt opvangen en hen laat integreren op het gebied van taal en arbeidsmarkt.

Echter blijft de positie van de vluchtelingen vaak een lange tijd ‘betixt en between’ aangezien ze niet snel worden opgenomen in de ontvangstsamenleving. Uit mijn data blijkt dat dit onder andere komt door de negatieve media aandacht. Net als de Duitsers uit dit onderzoek, stellen mijn informanten dat er door de media veel angst en negatieve stereotypes worden gecreëerd omtrent vluchtelingen. Dit komt tevens overeen met voorgaande studies van Bleiker (2013) en Ghorashi (2016). Duitsers hebben volgens mijn informanten het beeld dat vluchtelingen niet willen integreren, geen Duits willen leren en conservatief zijn. Meerdere vluchtelingen geven aan dat het eerste contact met Duitsers hierdoor lastig is. Zo vertelt Abdel:

*“Het eerste contact is natuurlijk niet zo makkelijk, met name wanneer je van een andere plek komt met een andere achtergrond, wanneer je niet zo comfortabel bent met de taal en ook met de cultuur die anders is. Als ik een andere verschijning had, bijvoorbeeld blauwe ogen en blond haar, dat zou het waarschijnlijk een stuk makkelijker maken, want uiterlijk maakt heel veel uit.”*⁴⁴

⁴³ Interview Abdel, 12 maart 2019

⁴⁴ Focusgroep, 9 april 2019

Verschillende informanten sluiten zich hierbij aan. Yessin en Nisa geven aan dat ze er niet uitzien zoals mensen verwachten van iemand uit het Midden-Oosten. Yessin komt uit Turkije, maar heeft een blanke huid, heldere blauwe ogen en kort donkerblond haar wat doorloopt in zijn baardje. Nisa is geboren in Syrië maar heeft ook een lichte huidskleur en in tegenstelling tot het stereotype draagt ze geen hoofddoek maar is haar korte zwarte haar altijd zichtbaar. Door hun verschijning, die niet aan de stereotypes voldoet, ervaren Yessin en Nisa tijdens het eerste contact met Duitsers geen problemen, maar wanneer hun achtergrond duidelijk wordt krijgen ze ook te maken met de negatieve stereotypes en is het contact met Duitsers moeizaam. Dat huidskleur en uiterlijke kenmerken een belangrijke rol spelen bij intercultureel contact bevestigt het onderzoek van Gale (2004). Gale (2004, 344) stelt dat de witheid een historische marker van nationale identiteit is in Australië. Tevens concludeert hij dat huidskleur onderscheid maakt tussen mensen en een rol speelt in de constructie van identiteit. In de context van dit onderzoek kan er gesteld worden dat witheid een marker is van de Duitse identiteit en dat stereotypes over vluchtelingen gekoppeld zijn aan mensen met een niet-witte huidskleur.

Ondanks de negatieve beeldvorming geven mijn informanten aan dat het contact met Duitsers beter wordt naarmate dit langer voortduurt. Dit verschijnsel komt overeen met de contacttheorie van Allport (1954) die stelt dat positieve ervaringen van intercultureel contact ervoor zorgt dat negatieve stereotypes worden ontkracht en het gehele beeld over de ‘ander’, in dit geval de vluchtelingen, positief wordt beïnvloed.

4.2 Sociaal Kapitaal en Verbinding

Hoewel het contact tussen vluchtelingen en Duitsers volgens mijn informanten beter wordt naarmate dit meer plaatsvindt, blijft het bestendigen van het eerste contact lastig. Voordat ik zal uitweiden over hoe verbondenheid en tevens sociaal kapitaal kunnen ontstaan, zal ik eerst ingaan op hoe verbondenheid en sociaal kapitaal zich tot elkaar verhouden en wat dit voor vluchtelingen betekent.

Verbondenheid wordt door mijn informanten gedefinieerd als een comfortabel gevoel en een gevoel van vertrouwen wat met iemand gedeeld wordt. Hierbij is het van belang dat beide partijen deze verbondenheid erkennen door dit kenbaar te maken en hierin te investeren. Het is namelijk een wederzijdse relatie. Sociaal kapitaal wordt door Bourdieu (1986, 51) gedefinieerd als het geheel van de feitelijke of potentiële hulpbronnen die verband houden met het bezit van een

duurzaam netwerk van min of meer geïnstitutionaliseerde relaties van wederzijdse bekendheid en erkenning. Wat overeenkomt tussen verbondenheid en sociaal kapitaal is dat er wederzijdse bekendheid en erkenning nodig is. Echter gaat sociaal kapitaal verder dan verbondenheid en richt het zich op de toegang tot bepaalde middelen die verkregen kunnen worden aan de hand van de sociale netwerken. Verbondenheid gaat echter niet verder dan de wederzijdse relatie. Hierbij speelt verbondenheid zich af op sociaal-emotioneel niveau terwijl sociaal kapitaal op sociaaleconomisch niveau plaatsvindt. Voor mijn informanten is zowel verbondenheid als sociaal kapitaal erg belangrijk voor hun nieuwe leven in Berlijn.

In tegenstelling tot het vorige hoofdstuk over Duitsers, waar sociaal kapitaal irrelevant bleek, is dit voor vluchtelingen erg belangrijk. Sociaal kapitaal met Duitsers is voor vluchtelingen namelijk noodzakelijk om toegang te krijgen tot economische middelen in de ontvangstsamenleving. Zo geven verschillende informanten aan dat ze aan Duitse vrienden hulp vragen bij het regelen van officiële zaken. Zo stelt Nisa: “Soms heb ik te veel vragen over het leven hier, zoals over overheidsprocedures, en helpen ze je met plezier.”⁴⁵ Tevens hebben een aantal vluchtelingen hulp gehad van Duitsers bij het vinden van werk en woonruimte en het leren van de taal. Deze bevindingen sluiten aan bij verschillende onderzoeken die stellen dat het contact van vluchtelingen met Duitse inwoners positief effect heeft op de sociale en economische integratie, doordat er zowel culturele kennis, werkmogelijkheden en taal uitgewisseld wordt (Gericke et al. 2018; Kotzur, Tropp en Wagner 2018; Eisnecker en Schacht 2016; Cheong et al. 2007).

Daarnaast is er een groot sociaal-emotioneel belang van verbondenheid met Duitsers. Uit mijn onderzoek blijkt namelijk dat verbondenheid een belangrijke rol speelt in het creëren van een gevoel van *belonging*. Said, vluchteling uit Irak en nu ruim drie jaar in Duitsland, vertelt: “Contact met Duitsers is belangrijk omdat ik in Duitsland leef. Ik wil hier niet alleen zijn. Maar wanneer ik geen contact met Duitsers heb, ben ik alleen. Het contact met Duitsers is noodzakelijk voor integratie.”⁴⁶ Dat marginale groepen vaak een verlangen hebben om zich verbonden te voelen en hechting zoeken bij mensen in de samenleving is een fenomeen dat al eerder geconstateerd is in het onderzoek van Hall (2013, 246). Het is dan ook noodzakelijk om in dit onderzoek, naast sociaal kapitaal, ook verbondenheid in acht te nemen om tevens de sociaal-emotionele waarde van het contact met Duitsers te belichten. Daarnaast kan het voorkomen dat er sprake is van verbondenheid

⁴⁵ Interview Nisa, 3 april 2019

⁴⁶ Interview Said, 28 maart 2019

zonder sociaal kapitaal. In voorgaande studies (Gericke et al. 2018; Kotzur, Tropp en Wagner 2018; Eisnecker en Schacht 2016; Cheong et al. 2007) wordt dit niet belicht, terwijl verbondenheid dus wel relevant is voor vluchtelingen.

Onderzoek van Joseph en Southcott (2014) en Marsh (2012) hebben aangetoond dat muziek een geschikt medium is om inclusie en *belonging* te creëren binnen verschillende muziekprojecten in Sydney, Australië. Binnen deze muziekprojecten waren echter geen deelnemers uit de ontvangstsamenleving betrokken. Wel is er aangetoond dat muziek verschillende migranten groepen en vluchtelingen dicht bij elkaar kan brengen. In de volgende paragrafen zal ik dieper ingaan op hoe verbondenheid tussen vluchtelingen en Duitsers tot stand komt binnen de context van drie verschillende muziekprojecten (een muziekschool, een jamsessie en het *Begegnungschor*) in Berlijn. Hierbij zal ik een nuance aanbrenge op de onderzoeken van Joseph en Southcott (2014) en Marsh (2012) die uitsluitend positief zijn over de rol van muziek in het creëren van een verbinding. Middels mijn data zal ik stellen dat verbondenheid tussen vluchtelingen en Duitsers in Berlijn niet per definitie tot stand komt tijdens het proces van samen muziek maken.

4.3 Focus op Leren in de Muzieklessen

Eens in de twee maanden wordt er door de muziekschool een ‘Performance Night’ georganiseerd waar alle verschillende muziekgroepen samen muziek maken. Het café onder de muziekschool is gevuld met de vele deelnemers, maar ook vrienden en familie die komen kijken. Emine, een politiek vluchteling uit Turkije en pas acht maanden in Duitsland, is een van mijn sleutelinformanten. Ze heeft haar man en drie Turkse vriendinnen meegenomen. Op dit moment heb ik vier weken samen met Emine piano gespeeld.

Wanneer de pianoklas aan de beurt is om te spelen blijft Emine verlegen tussen haar vriendinnen zitten. Ik sta op uit de gitaargroep waarmee ik net heb gespeeld en loop naar Emine toe om haar aan te moedigen. Zenuwachtig staat ze op, gaat bij de pianoklas zitten, begint mee te spelen en de lach op haar gezicht wordt steeds groter. Achteraf vertelde Emine: “Bedankt voor de moed die je me gaf. Het was een droom die uitkwam. Toen ik een kind was wou ik heel graag piano spelen maar dat kon niet [...] Ik voelde me goed, het was leuk en het voelde alsof ik de jongen

waarmee ik speelde al kende. Het voelde niet alsof ik een buitenlander was en iedereen die keek, nee dat voelde ik niet.”⁴⁷

Uit mijn data blijkt dat er een gedeelde ervaring ontstaat tijdens het proces van samen muziek maken. Hierdoor krijgen sommige informanten ook het gevoel mensen al goed te kennen terwijl ze nog niet met elkaar gesproken hebben. Echter ontstaat er verder geen verbinding tussen vluchtelingen en Duitsers bij de muziekschool. Net als de Duitsers, geven alle vluchtelingen aan dat er geen verder contact is met de deelnemers buiten de lessen om. Mijn observaties hebben dit bevestigd: aan het eind van de les nemen de deelnemers afscheid van elkaar door in het algemeen gedag te zeggen tegen de groep zonder enige persoonlijke interactie of contact en vervolgens gaan ze hun eigen weg. Ohin, vluchteling uit Mauritanië, Afrika, en al één jaar deelnemer van de gitaarlessen, stelt: “Het maakt me niet uit of ik wel of niet contact heb met andere mensen. Ik ga er alleen heen om gitaar te leren.”⁴⁸ De hoofdmotivatie voor alle vluchtelingen die de muzieklessen bezoeken is, net als voor de Duitsers, het leren bespelen van een instrument. Saffa, een Iraanse vluchteling die al drie jaar lid is van het *Begegnungschor*, vertelt dat ze kan begrijpen dat er bij de muzieklessen geen verder contact ontstaat. Wanneer mensen alleen komen om te leren en niet open staan voor verder contact zal dit volgens haar ook niet kunnen ontstaan.⁴⁹ Ondanks dat dit aspect niet in het onderzoek naar de Duitsers naar voren is gekomen, sluiten al mijn informanten zich bij Saffa aan. Dit komt tevens overeen met Ghorashi (2006, 7) die stelt dat openheid een vereiste is om voorbij de heersende discoursen te gaan en intercultureel contact te bestendigen. Volgens mijn informanten is openheid cruciaal om verbondenheid te creëren en het proces van samen muziek maken kan hierin het beginpunt zijn. Wanneer mensen alleen een muziekinstrument willen leren spelen en niet open staan voor contact zal er dus ook geen verbondenheid kunnen ontstaan. Dit is een belangrijke aanvulling op voorgaand onderzoek dat uitsluitend positief is over muziek als medium voor verbondenheid (Joseph en Southcott 2014; Marsh 2012). Daarnaast zal ik in de volgende paragraaf nog een nuance aanbrengen op deze onderzoeken aangezien bij de jamsessie blijkt dat een muzikale connectie geen garantie is voor persoonlijke verbondenheid.

⁴⁷ Participerende observatie, 25 februari & Interview Emine, 5 maart 2019

⁴⁸ Interview Ohin, 1 maart 2019

⁴⁹ Focusgroep, 9 april 2019

4.4 Een Tipje van de Sluier in de Jamsessie

De kelder is donker met warm sfeerlicht in de hoeken van de ruimte. Kaarsen staan in wijnflessen op de tafeltjes en kleden met een oosters motief liggen op de vloer. Voorin de ruimte staan verschillende instrumenten als een drumstel, twee piano's, gitaar, basgitaar, oud (Arabische gitaar), djembé, darabukka (Syrische trommel) en microfoons. In het midden van de ruimte staat een grote poef waarop verschillende rammelinstrumenten, kleine trommels en een viool liggen.

Karl, een Duitse jongen van 29 jaar en muzikant van beroep, pakt een mondharmonica en begint te spelen. Basil, een Syrische jongen die basgitaar speelt kijkt hem verbaasd aan. Karl neemt een kleine pauze, kijkt vragend op en Basil geeft hem een knikje dat hij door moet gaan. Karl speelt gelijkt weer verder en de drummer valt bij. Basil luistert even naar wat er gebeurt en begint in volle concentratie mee te spelen. Vervolgens komt een blanke jongen de ruimte binnen. Hij loopt recht op de poef af, pakt de kleine djembé, zet deze tussen zijn benen en begint te spelen. Een grote lach verschijnt op zijn gezicht en zijn lichaam beweegt mee op de muziek.⁵⁰

Dit voorbeeld laat zien dat er plezier ervaren wordt tijdens het maken van muziek. Vluchtelingen geven aan dat ze meer energie krijgen wanneer ze muziek maken. Zo ook Said, een vluchteling uit Irak die oud (een Arabische gitaar) speelt. Hij is altijd aan het begin van de jamsessie aanwezig en opent deze meestal met een Arabisch nummer, waarbij hij vol overgave meezingt. Said vertelt: “De beste dagen zijn voor mij met muziek. Met muziek voel ik me heel goed. Vooral als ik met andere mensen speel, want het is leuker wanneer we samen iets moois maken. Met andere mensen maak ik meer plezier.”⁵¹ Dit gevoel wordt door alle informanten gedeeld en sluit aan bij onderzoek Marsh (2012, 106) waarin tevens aangetoond wordt dat er meer plezier ervaren wordt wanneer er in een groep gespeeld wordt. Daarnaast komt dit overeen met data uit het voorgaande hoofdstuk en ook Bright en Minichiello (2002 in Joseph en Southcott 2014, 133) tonen aan dat er emoties kunnen vrijkomen bij het maken van muziek en dat dit plezier, geluk of fijne herinneringen naar boven kan halen.

Daarbij laat de interactie tussen Karl en Basil in het voorgaande vignet zien dat muziek kan functioneren als een taal en dat er een dialoog kan plaatsvinden. Muziek wordt door al mijn

⁵⁰ Participerende observatie, 4 april 2019

⁵¹ Interview Said, 28 maart 2019

informanten gezien als een communicatiemiddel waarmee ze gevoelens kunnen uiten die soms lastig onder woorden te brengen zijn. Onder andere onderzoek van Joseph en Southcott (2014) en Marsh (2012) bevestigt dat muziek daadwerkelijk kan functioneren als een communicatief medium. Zo stelt Reyes (1999, in Marsh 2012, 96) dat muziek orale communicatie kan overstijgen aangezien dit niet gehinderd wordt door taalverschillen en trauma's. Dat muziek een universele taal is, wordt mooi omschreven door Said: "Muziek begrijpt me meer dan woorden. Het is de taal van de wereld, die iedereen kan verstaan."⁵² Dat muziek kan functioneren als een communicatief medium is een unieke eigenschap waardoor verbinding, volgens mijn informanten, sneller tot stand kan komen dan bij andere activiteiten als koken of sporten. Deze eigenschap wordt tevens in het vorige hoofdstuk benadrukt, waardoor we kunnen stellen dat muziek daadwerkelijk kan functioneren als universele taal voor zowel Duitsers als vluchtelingen. Daarbij geven de vluchtelingen ook aan dat er emoties geuit kunnen worden middels muziek, waardoor er tevens gemakkelijker een verbinding kan ontstaan. Zo vertelt Moussa, die regelmatig de jamsessie bezoekt:

*"Wanneer je andere activiteiten samen doet is het anders, het verbindt niet zo sterk, want je deelt geen gevoel. Het gevoel wat je ervaart bij muziek kan je niet zien, maar het zweeft door de lucht en je voelt het in je hele lichaam. Het is zo sterk."*⁵³

Echter blijkt uit de jamsessie dat een muzikale connectie geen garantie is voor een persoonlijke connectie. Yessin is een Turkse vluchteling die in Turkije percussionist is geweest van beroep. In Berlijn speelt hij in verschillende jamsessies mee en hij heeft meerdere keren ervaren dat hij zich op muzikaal niveau verbonden voelde met een Duitse muzikant. Toch bleek dat ze persoonlijk te veel verschilden, waardoor er geen persoonlijke verbondenheid kon ontstaan. Yessin vertelt:

"Soms kan je een tipje van de sluier krijgen wanneer een persoon speelt, de manier waarop hij speelt, de manier waarop hij reageert, de manier waarop hij improviseert. Het kan een aanwijzing zijn van hoe een persoon is, ook over de openheid die een persoon heeft. Het kan een beginpunt

⁵² Interview Said, 28 maart 2019

⁵³ Informeel gesprek Moussa, 7 maart 2019

zijn, dat je weet dat je aan de deur kan kloppen. Maar er is geen garantie dat wanneer je aan de deur klopt dat er iets goeds of iets slechts zal gebeuren wanneer de deur wordt geopend.”⁵⁴

Net als in hoofdstuk 3 blijkt dus dat muziek kan functioneren als een deuropener. Daarbij heb ik tijdens de jamsessie zelf ervaren dat muziek maken plezier veroorzaakt en daadwerkelijk een tipje van de sluier geeft van iemands persoonlijkheid.

Ik zit op de poef midden in de ruimte en kijk naar de interactie tussen de muzikanten. Duka, een getinte jongen met een grote Afro zit links van mij en speelt vol overgave op een djembé. Duka komt met de djembé naast me zitten en vraagt of ik wil spelen. Hij speelt voor en roept: “Bam (rechts), bam (links), padambam (rechts, links, rechts), bam (links in het midden).” Hij geeft de djembé aan mij een doet met zijn handen het ritme in de lucht voor en ik probeer mee te spelen. Hij blijft zeggen “Bam, bam, padambam, bam.. Yeahhh.” Bij de yeah beweegt hij zijn handen in de lucht en we lachen samen. Ik word blij van zijn enthousiasme en krijg energie van het spelen. Het eerste contact is via de muziek gemaakt.⁵⁵

Helaas heb ik Duka niet meer gezien bij de jamsessie en is verdere verbondenheid uit gebleven. Muziek kan dus een beginpunt of een deuropener zijn, maar soms is er meer nodig om persoonlijke verbondenheid tot stand te laten komen.

4.5 Actief Verbinden in het *Begegnungschor*

Het *Begegnungschor* lijkt echter succesvol in het uitbreiden van de muzikale connectie naar persoonlijke verbondenheid. Op vijf verschillende manieren probeert het koor verbondenheid actief tot stand te laten komen.

Ten eerste wordt er gezongen in verschillende talen. Nisa en Saffa stellen dat het zingen in elkaars taal een grote rol speelt in het creëren van een verbinding. Nisa vertelt: “Ik denk dat het veel muren breekt, want het maakt je meer comfortabel. Het laat je zien dat deze mensen open zijn

⁵⁴ Interview Yessin, 2 maart 2019

⁵⁵ Participerende observatie, 13 april 2019

en ze geen problemen met jou hebben.”⁵⁶ Door iedere week te participeren heb ik dit zelf ook kunnen ervaren:

Ik ben aantekeningen aan het maken als Redouan, vluchteling uit Syrië, roept: “Eva kom, zing mee.” Ik loop snel naar hem toe en zing mee in het Arabisch: “Shuf Shuf Shuf, Ya Habibi Shuf.” “Je moet wel harder zingen anders hoor ik je niet.”, zegt Redouan. Ik word verlegen en ben bang dat ik de uitspraak niet goed doe, maar probeer toch iets harder te zingen. Hij zingt harder met mij mee en articuleert duidelijk zodat ik de Arabische uitspraak goed kan horen. Ik kijk naar het projectiescherm waar de tekst staat: ‘Talla3 fiy sma3ni’ en we moeten samen lachen wanneer ik ‘Talla3 fiy’ verkeerd uitspreek. Hij spreekt het nog een keer voor en ik probeer hem zo goed mogelijk te herhalen.⁵⁷

Ik heb zelf ervaren hoe lastig het is om te zingen in een onbekende taal, maar ook hoe leuk het kan zijn om van elkaar te leren. De wederzijdse interesse wordt hierdoor kenbaar gemaakt en een basis voor verbinding wordt gelegd. Het is erg belangrijk dat dit gebeurt aangezien zowel verbinding als sociaal kapitaal wederzijdse erkenning vereist. Ook andere informanten geven aan dat het zingen in elkaars taal belangrijk is voor wederzijdse uitwisseling en betrokkenheid. Daarnaast wordt in onderzoek van Marsh (2012) de betrokkenheid bevestigd die gecreëerd wordt door te zingen in de talen van deelnemers uit een koor. In het onderzoek van Marsh (2012, 103) wordt namelijk aangetoond dat er *empowerment* en *belonging* ervaren wordt wanneer deelnemers als expert van hun moedertaal betrokken zijn bij het aanleren van liedjes.

Ten tweede speelt de warming-up een belangrijke rol in het creëren van een verbinding tussen de deelnemers van het koor. Hierin worden verschillende oefeningen gebruikt om het lichaam op te warmen, deelnemers uit hun comfortzone te halen en contact te creëren tussen deelnemers.

Alle deelnemers staan in een grote cirkel. Frank, de koorleider, staat in het midden van de groep en zingt: “I am, I am, I am here”. De groep zingt hem na. “En loop rustig door de ruimte en kijk elkaar in de ogen aan wanneer je dit zingt.” roept Frank. Iedereen begint langzaam te lopen door

⁵⁶ Interview Nisa, 3 april 2019

⁵⁷ Participerende observatie, 3 april 2019

de ruimte terwijl ze de mensen aankijken die ze onderweg tegen komen. De 'I am' verandert in 'You are'. Mensen kijken elkaar vriendelijk aan en zingen naar elkaar "You are, you are, you are here." Dan wordt het 'We are' en ik krijg een warm gevoel van binnen wanneer we dit met alle dertig koorleden samen zingen en de ruimte zich vult met deze woorden. Frank roept: "Blijf nu staan en zing naar één iemand 'you are'." Ik sta naast Wilma, een vrouw met kort haar en met een donkerbruin permanentje probeert ze haar grijze haren te verbergen. Door haar bril kijken twee lichtblauwe ogen mij indringend aan terwijl we naar elkaar zingen: "You are, you are, you are here." Wilma blijft mij indringend aankijken met een zachte lach op haar gezicht. Het warme gevoel dat ik ervaar wordt sterker en trekt door mijn lichaam. Ondanks dat ik hiervoor nog nooit een woord met Wilma heb gesproken, krijg ik het gevoel dat ze me waardeert door de manier waarop ze mij aankijkt en hoe ze naar mij zingt.

De warmte en de verbondenheid die ik hier heb ervaren, wordt door meerdere informanten beschreven. Daarnaast bevestigt ook Marsh (2012, 105) dat kwetsbaarheid, sympathie, empathie en liefde getoond worden wanneer mensen naar elkaar zingen. Abdel, nu één jaar lid van het koor, beschrijft de warming up als een soort ijsbreker-methode: "Je maakt contact met de andere koorleden en stapt uit je comfortzone."⁵⁸ Dit helpt volgens hem om elkaar te leren kennen. Dit sluit tevens aan bij Marsh (2012) die aantoont dat er een zekere mate van veiligheid bevestigd wordt door naar elkaar te samen zingen. Door de veiligheid die het samen zingen biedt, krijgen de koorleden de mogelijkheid om uit hun comfortzone te stappen en contact te maken met elkaar. Het samen zingen heeft dus een unieke positie ten opzichte van de andere activiteiten waarin samen muziek wordt gemaakt. Door samen en naar elkaar te zingen, de gevoelens die hierbij worden getoond en de veiligheid die dit biedt, wordt het proces van verbinden versterkt.

Ten derde is er in het koor een systeem van koorpartners waarbij iedere 'nieuwkomer', alle vluchtelingen, gekoppeld zijn aan een 'oude Berlijner', de Duitsers. Als koorpartner is men verantwoordelijk voor elkaar. Het contact en de verantwoordelijkheid voor elkaar helpt, volgens mijn informanten, ook om verbinding te creëren tussen vluchtelingen en Duitsers.

Ten vierde is er sinds één jaar een *get together* programma geïntroduceerd. Dit houdt in dat er een keer per maand in de repetitie tijd wordt gemaakt voor een sociale activiteit om elkaar beter te leren kennen. Meestal wordt er een oefening gedaan in kleine groepjes om elkaar te leren kennen

⁵⁸ Member check Abdel, 9 april 2019

en wordt er vervolgens met elkaar gepraat onder het genot van een hapje en een drankje. Tijdens dit onderzoek hebben we één keer de *get together* meegemaakt. In groepjes moesten we een bedrijfje verzinnen waarin alle kwaliteiten van onze groepsleden benut konden worden. Op deze creatieve manier leerde je meer op persoonlijk vlak over je groepsgenoten en werd er plezier gemaakt. Na afloop kwam er eten en drinken op tafel wat door een aantal koorleden was meegenomen. Dit resulteerde in een grote tafel met quiche, mandarijnen, verschillende koekjes, chocola, Turks brood, humus, kaas, dadels, worst, wijn en sinaasappelsap. Iedereen pakte gretig wat te eten en ging met elkaar in gesprek. Abdel lichtte toe dat ook eten helpt om te verbinden. Tevens heb ik zelf, naast de *get together*, ervaren dat eten kan verbinden. Zo ben ik bij Emine, deelneemster van de pianolessen, thuis geweest waar ze een uitgebreide Turkse lunch had voorbereid. Ze vertelde over het eten, welke ingrediënten erin zitten, hoe je het klaarmaakt en op wat voor gelegenheden het in Turkije gegeten wordt. Dit sluit aan bij onderzoeken van Wenzel (2016) en Green en Cramer (2011) die aantonen dat door het uitwisselen van eten verhalen en betekenis gedeeld kan worden. Dat eten kan verbinden is een aanvulling op het voorgaande hoofdstuk waarin dit aspect niet naar voren is gekomen.

Tot slot, organiseert het koor één tot twee keer per jaar een uitje of weekendje weg zodat de koorleden meer tijd hebben om elkaar op een andere manier te leren kennen. Zo gaan ze bijvoorbeeld naar festivals om op te treden, workshops te volgen of een flashmob te doen. Al mijn informanten geven aan dat ze hierdoor meer tijd hebben om met elkaar te praten en elkaar beter te leren kennen op persoonlijk vlak.

De activiteiten die het koor actief onderneemt lijken het proces van verbinding te versterken. Op basis hiervan kan de muzikale connectie effectief uitgebreid worden naar persoonlijke verbondenheid. Het is dan ook een logisch gevolg dat, net als in hoofdstuk 3 aangetoond is, de meeste sociale contacten voortkomen uit het *Begegnungschor*. Vluchtelingen die deelnemen aan het koor zien de andere, met name Duitse, leden echt als een nieuwe familie. Ook in het onderzoek van Joseph en Southcott (2014, 131) wordt het koor door zijn deelnemers als een nieuwe familie gezien die soms zelfs de plek van verloren familieleden vervangt. Dit zorgt ervoor dat mijn informanten zich minder alleen voelen in de samenleving en de mate van *belonging* toeneemt. Saffa is al drie jaar lid bij het koor en heeft met verschillende Duitsers uit het koor een familieband opgebouwd.

In de laatste drie weken van het onderzoek was Saffa, een meisje van 24 die op haar 18de gevlucht is uit Iran, druk bezig met het afronden van haar opleiding voor tandartsassistente. Toch heeft ze tijd gemaakt om met mij tussendoor koffie te gaan drinken en vertelt ze over haar relatie met de Duitsers uit het koor: “Ze stoppen veel tijd in mij. Een van hen, Simonka, heeft vele uren en dagen met mij doorgebracht om mij voor te bereiden op mijn examen.” Na het examen zijn Saffa en Simonka samen een week op vakantie gegaan naar Nederland. Daarnaast beschrijft Saffa haar relatie met Carolien, oud-lid van het koor, als een echte moeder-dochter relatie; ze praten over alles, gaan samen naar de haarstyling en shoppen regelmatig. Tevens ziet ze ook Markus, huidig koorlid, en zijn vrouw als haar Duitse familie. Ze ziet hen geregeld en is ze dankbaar voor alle persoonlijke adviezen en praktische hulp die ze haar bieden. Zo hebben ze haar geholpen met de Duitse taal, het vinden van een appartement, maar ze gaan ook regelmatig samen fietsen en vieren ze samen verjaardagen en feestdagen.⁵⁹

De contacten die Saffa heeft met Duitse-leden van het *Begegnungschor* laten zien dat het koor daadwerkelijk als katalysator heeft gefunctioneerd. Het koor heeft ervoor gezorgd dat intercultureel contact heeft plaatsgevonden en de basis heeft gelegd voor verbondenheid. Daarnaast illustreert dit voorbeeld, door de familiale en emotionele banden en de toegang tot sociaaleconomische middelen, dat zowel de verbondenheid als sociaal kapitaal ontstaan is. Daarbij kunnen we stellen dat sociaal kapitaal voort kan komen uit verbinding. Wanneer men zich verbonden voelt, zoals in dit geval de Duitsers die zich verbonden voelen met Saffa, blijkt dat ze haar sneller helpen aan economische middelen. Echter is verbinding geen vereiste voor het ontstaan van sociaal kapitaal. Zo zijn er namelijk vele vrijwilligersorganisaties die vluchtelingen helpen aan goederen en diensten, waarbij geen sprake is van verbondenheid. Op basis van dit onderzoek kan er echter gesteld worden dat, in de context van samen muziek maken, sociaal kapitaal zelden ontstaat zonder verbondenheid. Verbondenheid ontstaat in deze context dan ook vaak eerder. Dit is te verklaren aangezien muziek deelnemers op emotioneel niveau raakt en hen op dit niveau verbindt.

⁵⁹ Interview Saffa, 7 april 2019

4.6 Hulpmiddelen voor Verbinding

Naast de activiteiten die het koor onderneemt om verbinding te creëren blijkt uit dit onderzoek dat er drie algemene aspecten zijn binnen de muziekactiviteiten die het proces van interculturele verbinding stimuleren. Ten eerste wordt *bridging* (Putnam 2003) op basis van muziek bevestigd. Informanten geven namelijk aan dat muziek de basis legt voor het interculturele contact. Muziek kan dus functioneren als de gemeenschappelijke interesse waardoor heterogene verschillen tussen vluchtelingen en Duitsers worden overschreden. Daarbij onderscheidt muziek zich, zoals eerder benoemd, van andere activiteiten als koken of samen sporten door de emotie die hierin geuit kan worden en doordat het kan functioneren als een medium van communicatie. Daarnaast bevestigt mijn data dat, net als benoemd in het vorige hoofdstuk, een gemeenschappelijk doel en een gelijkwaardige positie bevorderlijk zijn voor het creëren van verbinding. Dit is tevens aangetoond in onderzoek van Daley (2007) en Allport (1954). Doordat alle deelnemers van de muziekactiviteiten een gelijke positie hebben, ze zijn allemaal muzikant, leerling of koorlid, kan er op een gelijkwaardige niveau gemakkelijk contact gemaakt kan worden. Daarnaast wordt er zowel bij het koor als bij de muziekschool toegewerkt naar een optreden, waardoor er een gemeenschappelijk doel wordt gecreëerd. Met name bij het koor geven informanten aan dat het gemeenschappelijke doel helpt om een verbinding te creëren. Dit komt omdat het koor, als groep, de volledig verantwoordelijkheid heeft voor de organisatie en er middels de optredens geld opgehaald moet worden voor het koor. Het is dan ook extra belangrijk dat het koor samenwerkt om de optredens een succes te maken. Ook in het onderzoek van Marsh (2012, 107) wordt bevestigd dat een gemeenschappelijk doel het contact binnen een groep en de sociale inclusie versterkt.

4.7 Conclusie

Kortom, muziek kan de katalysator zijn voor het creëren van een verbinding tussen vluchtelingen en Duitsers doordat het een gemeenschappelijke interesse is waarin gevoelens geuit kunnen worden. Hierdoor kunnen heterogene verschillen van etniciteit, religie en sociaaleconomische status worden overschreden (Putnam 2003). Tevens kan muziek functioneren als nieuw communicatiemiddel dat taal en culturele achtergrond overstijgt (Southcott 2014; Marsh 2012). Daarbij is het cruciaal dat men open staat voor intercultureel contact (Ghorashi 2006). Aansluitend

helpen een gelijkwaardige positie en een gemeenschappelijk doel om verbinding tussen vluchtelingen en Duitsers te creëren (Daley 2007; Allport 1954). Een muzikale connectie is echter, in tegenstelling tot in de studies van Joseph en Southcott (2014) en Marsh (2012), geen garantie voor persoonlijke verbondenheid. Het ondernemen van andere activiteiten waarbij men buiten zijn comfortzone treedt, persoonlijk contact maakt, eten uitwisselt of uitstapjes onderneemt zullen bijdragen om de muzikale connectie uit te breiden naar persoonlijke verbondenheid. Tevens heeft zang een unieke positie binnen het proces van samen muziek maken. Door naar elkaar te zingen en in elkaars taal te zingen kan het gevoel van verbondenheid versterkt worden.

5. Discussie en Conclusie

- Eva Krol

Op basis van beide empirische hoofdstukken kunnen we concluderen dat muziek daadwerkelijk kan functioneren als de katalysator om interculturele verbinding te creëren tussen vluchtelingen en Duitse inwoners van Berlijn. Uit onze data blijkt dat het proces van samen muziek maken voor zowel vluchtelingen als Duitsers het begin kan zijn van een verbinding. Aan de hand van dit onderzoek is gebleken dat er vijf eigenschappen zijn waardoor muziek een geschikt medium is om interculturele verbondenheid tot stand te laten komen.

Ten eerste is een basisprincipe om intercultureel contact te bestendigen *bridging* (Putnam 2002). *Bridging* houdt in dat vrijwillige contacten en horizontale banden gebaseerd worden op een gemeenschappelijke interesse, waardoor heterogene verschillen van etniciteit, religie en sociale economische status worden overschreden. *Bridging* op basis van muziek wordt in dit onderzoek bevestigd aan de hand van beide onderzoeksgroepen.

Ten tweede is muziek een unieke activiteit om verbondenheid tot stand te laten komen aangezien er emoties vrij kunnen komen. Doordat muziek onze informanten op een emotioneel niveau raakt, onderscheidt muziek zich van andere activiteiten die *bridging* zouden kunnen veroorzaken. Tevens wordt interculturele verbinding tussen vluchtelingen en Duitsers sneller gecreëerd aangezien er middels muziek snel een emotionele connectie gemaakt wordt.

Ten derde bevestigen zowel de Duitsers als de vluchtelingen uit dit onderzoek dat muziek een universele taal is. Dat muziek als communicatief medium kan functioneren sluit aan bij eerder onderzoek van Joseph en Southcott (2014) en Marsh (2012). Reyes (1999, in Marsh 2012, 69) beargumenteert dat muziek orale communicatie kan overstijgen aangezien dit niet gehinderd wordt door taalverschillen en trauma's. Met name het aspect dat muziek taalverschillen kan overschrijden wordt in onze data bevestigd.

Ten vierde voldoet het proces van samen muziek maken aan twee aspecten die volgens Daley (2007) en Allport (1954) *bridging* kunnen bevorderen; een gemeenschappelijk doel en onderlinge gelijkheid. Een gemeenschappelijk doel komt in alle activiteiten terug. Bij de jamsessie is het gemeenschappelijke doel met name samen muziek maken, plezier beleven en zorgen dat de

muziek zo goed mogelijk klinkt.⁶⁰ Bij de muziekschool ligt de focus met name op het individuele leerproces, maar door eens in de twee maanden een *performance night* te organiseren wordt er een gemeenschappelijk doel gecreëerd. Het is hierdoor van gemeenschappelijk belang dat leerlingen elkaar helpen en samen zo goed mogelijk proberen te spelen. Echter blijft de focus waarschijnlijk te veel op het individuele leerproces, waardoor bij de muziekschool geen verdere contacten en verbondenheid tussen vluchtelingen en Duitsers kan ontstaan. Bij het *Begegnungschor* wordt er ook toegewerkt naar verschillende optredens. Dit gemeenschappelijk doel is zeer effectief in het bevorderen van verbinding aangezien het koor, als groep, de volledige verantwoordelijkheid heeft voor de organisatie en er middels de optredens geld opgehaald moet worden voor het koor. Net als in onderzoek van Daley (2007) en Allport (1954) toont onze data aan dat een gemeenschappelijk doel bevorderlijk is om heterogene verschillen te overschrijden (Daley 2007; Allport 1954).

Tot slot, hebben de deelnemers van alle muzikale initiatieven een gelijkwaardige positie tijdens de activiteit. Ze zijn allemaal muzikant, leerling of koorlid, waardoor er op een gelijkwaardig niveau gemakkelijk contact gemaakt kan worden. Uit ons onderzoek blijkt dat hierdoor heterogene verschillen tijdelijk inferieur worden en deze overschreden kunnen worden. Deze data bevestigt dus de onderzoeken van Daley (2007) en Allport (1954) die stellen dat onderlinge gelijkheid bevorderlijk is om *bridging* tot stand te laten komen.

Muziek lijkt op basis van deze vijf kenmerken een uitermate geschikt medium om verbinding tot stand te laten komen. Echter moeten we op basis van onze data een belangrijke nuance aanbrengen. Het proces van samen muziek maken kan namelijk zorgen voor een muzikale connectie tussen vluchtelingen en Duitsers, maar dit is geen garantie voor persoonlijke verbondenheid. Zo kunnen we aan de hand van onze data stellen dat het proces van samen muziek maken een deuropener kan zijn waardoor men een tipje van de sluier kan krijgen van hoe iemand is. Echter is het afhankelijk van de context hoe deze muzikale connectie zich verder ontwikkelt. In tegenstelling tot onderzoek van Joseph en Southcott (2014) en Marsh (2012) moeten we dus een kritische kanttekening plaatsen bij de rol van muziek in het creëren van interculturele verbinding. Joseph en Southcott (2014) stellen namelijk dat het samen zingen in gemeenschapskoren in Sydney een effectieve manier is om een gemeenschap te vormen van ouderen met een migratieachtergrond. Daarnaast concludeert Marsh (2012) dat het samen muziek maken voor interpersoonlijke

⁶⁰ Interview Karl, 04 april 2019

connecties en sociale cohesie zorgt tussen kinderen met een migratieachtergrond op een middelbare school in Sydney. In de context van Berlijn, blijkt dat andere activiteiten waarbij vluchtelingen en Duitsers buiten hun comfortzone treden, persoonlijk contact maken, eten uitwisselen of uitstapjes ondernemen de muzikale connectie helpen uitbreiden naar persoonlijke verbondenheid.

Dit blijkt met name aan de hand van de data uit het *Begegnungschor*. Wanneer deelnemers uit hun comfortzone stappen, wordt dit door informanten beschreven als een ‘ijsbreker-methode’ om onderling contact aan te gaan.⁶¹ Daarnaast kan door middel van het uitwisselen van eten op een andere manier verhalen en betekenis gedeeld worden (Wenzel 2016; Green en Cramer 2011). Daarbij helpt het ondernemen van andere activiteiten om elkaar beter te leren kennen en op persoonlijk niveau de verbondenheid uit te breiden.

Tevens blijkt zingen een unieke positie te hebben binnen het proces van samen muziek maken. Marsh (2012, 105) toont aan dat er door persoonlijk naar elkaar te zingen kwetsbaarheid, sympathie, empathie en liefde wordt getoond. Daarnaast biedt het naar elkaar zingen veiligheid die het mogelijk maakt voor deelnemers om uit hun comfortzone te stappen en gemakkelijker contact te maken met elkaar (Ibid.). Dit wordt door middel van methodologische triangulatie binnen dit onderzoek bevestigd. Het gevoel van vertrouwen en de kwetsbaarheid, sympathie, empathie en liefde die middels zingen getoond kan worden, wordt echter niet bevestigd bij het bespelen van een muziekinstrument. Daarbij is het zingen in verschillende talen erg belangrijk voor de vluchtelingen uit dit onderzoek. Hierdoor wordt wederzijdse erkenning en betrokkenheid geuit, wat cruciaal is om verbondenheid en sociaal kapitaal tot stand te laten komen. Ook onderzoek van Marsh (2012) bevestigt de betrokkenheid die gecreëerd wordt door te zingen in de talen van deelnemers uit een koor. Hij toont aan dat er *empowerment* en *belonging* ervaren wordt wanneer deelnemers als expert van hun moedertaal betrokken zijn bij het aanleren van liedjes in die taal.

Het is dan ook een logisch gevolg dat bij het *Begegnungschor* de meeste contacten en verbondenheid ontstaat tussen vluchtelingen en Duitsers. Door zowel in oefeningen deelnemers uit hun comfortzone te halen, te zingen in verschillende talen, deelnemers naar elkaar toe te laten zingen en overige activiteiten te ondernemen als uitstapjes en de *get together* is het koor zeer succesvol in het creëren van interculturele verbindingen. Zowel de Duitsers als de vluchtelingen uit het koor benoemen dat ze het koor zien als een familie. Ook in het onderzoek van Joseph en

⁶¹ Member check Abdel, 9 april 2019

Southcott (2014, 131) wordt het koor door zijn deelnemers als een nieuwe familie gezien die soms zelfs de plek van verloren familieleden vervangt.

Naast alle overeenkomsten die er in dit onderzoek zijn gevonden, tussen het perspectief en de ervaringen van vluchtelingen en Duitsers, zijn er ook twee verschillen naar voren gekomen aan de hand van dit onderzoek. Ten eerste zullen we kijken naar hoe het perspectief en de ervaringen van Duitsers en vluchtelingen omtrent de beeldvorming van vluchtelingen zich tot elkaar verhouden en welke invloed dit heeft op intercultureel contact. Ten tweede zullen we bij de muziekschool een klein nuanceverschil aanbrengen aan de hand van de verschillende ervaringen van Duitsers en vluchtelingen.

Net als in onderzoek van Bleiker (2013) en Ghorashi (2016), stellen zowel Duitsers als vluchtelingen dat er door de media veel angst en negatieve stereotypes worden gecreëerd omtrent vluchtelingen. De vluchtelingen uit dit onderzoek geven aan dat Duitsers het beeld hebben dat vluchtelingen niet willen integreren, geen Duits willen leren en conservatief zijn. Meerdere vluchtelingen geven aan dat het eerste contact met Duitsers hierdoor lastig is. Duitsers uit dit onderzoek geven aan dat ze zich bewust zijn van de negatieve stereotypes die er door de media gecreëerd worden omtrent vluchtelingen. Echter lichten ze toe dat ze zich tegen deze heersende discoursen proberen te verzetten door zich bewust te zijn van de stereotypes en hier tegen in proberen te gaan.⁶² Dit proberen ze onder andere te doen door zich open te stellen voor het contact met vluchtelingen door muzikale initiatieven te bezoeken. Ghorashi (2006, 7) stelt dat er nieuwe inzichten kunnen ontstaan wanneer men zich openstelt voor contact met vluchtelingen. Daarnaast concludeert de contacttheorie van Allport (1954) dat positieve ervaringen van intercultureel contact ervoor zorgen dat negatieve stereotypes worden ontkracht en het gehele beeld over de 'ander', in dit geval de vluchtelingen, positief wordt beïnvloed. Dat dit effectief werkt om intercultureel contact te bestendigen tussen vluchtelingen en Duitsers wordt bevestigd door de vluchtelingen uit dit onderzoek. Zij geven aan dat het contact met Duitsers gemakkelijker verloopt wanneer dit vaker plaatsvindt.

Daarnaast geven Duitse informanten aan dat ze zich bewust willen zijn van hun witte privilege en juist op gelijk niveau met de vluchtelingen willen staan. Voor hen is het belangrijk om met name de onderlinge overeenkomsten te zien. Dat veel Duitsers nog niet de stap hebben gezet

⁶² Interview Karl, 4 april 2019; Interview Ilsa, 14 maart 2019

om open te staan voor vluchtelingen, voorbij de heersende discoursen te gaan en juist te focussen op overeenkomsten, blijkt uit de ervaringen van de vluchtelingen. Zij hebben ervaren dat huidskleur en uiterlijke kenmerken gekoppeld zijn aan de negatieve stereotypes van vluchtelingen en ervaren het eerste contact met Duitsers vaak als moeizaam. Gale (2004, 344) stelt dat huidskleur onderscheid maakt tussen mensen en een rol speelt in de constructie van identiteit. In de context van dit onderzoek kan er gesteld worden dat witheid een marker is van de Duitse identiteit en dat stereotypes over vluchtelingen gekoppeld zijn aan mensen met een niet-witte huidskleur.

Aan de hand van de data uit dit onderzoek kan dus gesteld worden dat de negatieve beeldvorming van vluchtelingen, die in de media gecreëerd wordt, vaak het contact tussen vluchtelingen en Duitsers negatief beïnvloedt. Echter lijken de stappen die de Duitsers uit dit onderzoek zetten om contact met vluchtelingen aan te gaan effectief. Zo proberen ze zich bewust te zijn van de heersende discoursen en op gelijk niveau te interacteren met vluchtelingen. Ghorashi (2006, 27) formuleert de eerste stap in het contact als ‘epochè’, dat wil zeggen een tijdelijke opschorting van de waarheid van het eigen oordeel. Op basis hiervan kunnen we Duitsers alleen maar aanmoedigen om de stap naar ‘epochè’ te zetten om het contact met vluchtelingen aan te gaan. Dit zal namelijk positief effect hebben op de sociaal-emotionele en sociaaleconomische positie van vluchtelingen aangezien hierdoor de mogelijkheid tot zowel verbondenheid als sociaal kapitaal kan ontstaan.

Wanneer de stap naar epochè gemaakt wordt en Duitsers en vluchtelingen met elkaar in contact komen bij muzikale initiatieven blijkt, zoals eerder benoemd, dat dit geen garantie voor verbondenheid biedt. Uit dit onderzoek blijkt zelfs dat er bij de muziekschool geen verbondenheid ontstaat tussen vluchtelingen en Duitsers. Dit kunnen we verklaren aangezien de focus in de muziekschool met name ligt op het individuele leerproces en, met uitzondering van de *performance night*, niet op het samen muziek maken. Daarnaast bezoeken onze informanten de lessen uitsluitend om een muziekinstrument te leren spelen. Uit de data van de vluchtelingen blijkt echter dat het noodzakelijk is dat individuen openstaan voor intercultureel contact om verbondenheid tot stand te laten komen. Aangezien de deelnemers van de muziekschool uitsluitend gericht zijn op het leren van een muziekinstrument en hierbij niet de intentie hebben om nieuwe contacten te leggen, zal intercultureel contact niet ontstaan en verbondenheid uitblijven volgens de vluchtelingen. De Duitsers die deelnemen aan de muziekschool geven echter aan dat er meer tijd nodig is om daadwerkelijk een verbinding te creëren. Echter verklaart dit nog niet dat er bij de jamsessie wel

verbondenheid tussen de deelnemers ontstaat, terwijl daar niet per definitie langdurig contact plaatsvindt en ook geen overige activiteiten worden georganiseerd. Het lijkt dan ook aannemelijk dat openheid voor intercultureel contact, net als Ghoarshi (2006) stelt, een vereiste is om verbondenheid tot stand te laten komen tussen vluchtelingen en Duitsers. Wanneer er aan deze voorwaarde voldaan wordt, kan muziek functioneren als katalysator voor verbondenheid en bevorderen overige activiteiten die over een langere periode plaatsvinden de totstandkoming hiervan.

Op basis van deze data kunnen we de hoofdvraag van dit onderzoek beantwoorden: *‘Hoe relateert het proces van samen muziek maken aan de beeldvorming van én het creëren van verbinding tussen vluchtelingen en Duitse inwoners van Berlijn?’* Ten eerste kunnen we concluderen het proces van samen muziek maken positief effect heeft op de beeldvorming omtrent vluchtelingen. Aangezien het samen muziek maken grotendeels positief ervaren wordt, door zowel Duitsers als vluchtelingen, wordt de beeldvorming omtrent vluchtelingen in positieve zin aangepast. Dit is in overeenstemming met de contacttheorie van Allport (1954) die stelt dat positieve ervaringen van intercultureel contact ervoor zorgen dat negatieve stereotypes worden ontkracht en het gehele beeld over de ‘ander’ positief wordt beïnvloed. Wanneer Duitsers openstaan voor contact met vluchtelingen en dit contact vaker plaatsvindt, zal dit dus positieve gevolgen hebben voor de verbinding die mogelijk kan ontstaan tussen beide groepen. Het proces van samen muziek maken is hierbij een van de momenten waarop dit contact plaats kan vinden en het eerste contact bestendig kan worden.

Ten tweede kunnen we aan de hand van dit onderzoek stellen dat hoe het proces van samen muziek maken zich manifesteert en hoe verbondenheid hierbij tot stand kan komen afhankelijk is van de context. In tegenstelling tot de studies van Joseph en Southcott (2014) en Marsh (2012), moeten we dus kritische kanttekeningen plaatsen op de rol van muziek in het creëren van interculturele verbinding. Muziek kan functioneren als een katalysator om de verbinding op gang te brengen maar dit biedt geen garantie voor persoonlijke verbondenheid. Daarbij kan muziek functioneren als nieuw communicatiemiddel dat taal en culturele achtergrond overstijgt (Southcott 2014; Marsh 2012). Tevens is het cruciaal dat men open staat voor intercultureel contact (Ghorashi 2006). Aansluitend helpen een gelijkwaardige positie en een gemeenschappelijk doel om verbinding tussen vluchtelingen en Duitsers te creëren (Daley 2007; Allport 1954). Bovendien

versterken andere activiteiten waarbij men buiten zijn comfortzone treedt, persoonlijk contact maakt, eten uitwisselt of uitstapjes onderneemt het verbindingsproces op persoonlijk niveau. Tot slot, heeft zang een unieke positie binnen het proces van samen muziek maken. Door naar elkaar te zingen en in elkaars taal te zingen kan het gevoel van verbondenheid versterkt worden.

Ter afsluiting, willen we graag de drie initiatieven uit dit onderzoek, de jamsessie, de muziekschool, de jamsessie en het *Begegnungschor*, advies mee geven om de verbinding tussen vluchtelingen en Duitsers binnen hun activiteiten te versterken. Dit aangezien alle activiteiten dit contact willen faciliteren en met name de muziekschool en het koor zijn gericht op het creëren van een verbinding tussen beide groepen.

Ten eerste, is er gebleken dat de muziekschool het minst effectief is in het creëren van verbinding tussen vluchtelingen en Duitsers, ondanks dat dit van de een van de hoofddoelen is van de organisatie. Doordat de focus binnen deze activiteit te veel ligt op het individuele leerproces en deelnemers niet gericht zijn op contact met andere deelnemers zal er geen verbondenheid kunnen ontstaan. Een van de aspecten die wel effectief werkt in de muziekschool is de *performance night*. Dit aangezien het een gemeenschappelijk doel faciliteert en de focus verlegt naar het samen maken van muziek. We willen de muziekschool dan ook adviseren om evenementen als deze vaker te laten plaatsvinden om het gemeenschappelijke doel te vergroten. Daarnaast blijkt uit dit onderzoek dat samen eten, persoonlijk contact en het ondernemen van uitjes zeer effectief zijn om de muzikale connectie uit te breiden naar een persoonlijk niveau. De muziekschool kan dit realiseren door pauzes te organiseren tijdens en/of na de lessen waarin eten uitgewisseld kan worden en persoonlijk contact kan ontstaan. Daarnaast zou de muziekschool uitjes kunnen organiseren zoals gezamenlijk concerten bezoeken om zowel de gemeenschappelijke interesse van muziek op een breder gebied te delen als individuen de mogelijkheid bieden om elkaar beter te leren kennen op persoonlijk vlak.

Daarnaast heeft de jamsessie niet specifiek als doel om mensen te verbinden, in tegenstelling tot de muziekschool en het *Begegnungschor*. Toch ontstaat hier wel verbondenheid tussen vluchtelingen en Duitsers doordat hier muziek gedeeld wordt, samen plezier gemaakt wordt en een muzikaal dialoog wordt aangegaan. Tevens wisselen verschillende muzikanten elkaar af en onder het genot van een drankje spreken de muzikanten die pauze houden elkaar. Door deze afwisseling komt het persoonlijke contact en de verbinding op persoonlijk niveau tot stand. De jamsessie functioneert dus effectief om muzikanten met verschillende culturele achtergronden

samen te brengen. Mocht de organisatie meer willen investeren in het creëren van interculturele verbindingen dan zouden, ook zij, meer kunnen investeren in een gemeenschappelijk doel. Dit zouden ze kunnen doen door optredens te organiseren. Daarnaast zouden ze ook eten kunnen uitwisselen of overige activiteiten samen kunnen ondernemen.

Tot slot, het *Begegnungschor*. Voor dit koor hebben we weinig aanbevelingen aangezien de invulling van het koor en de activiteiten die zij ondernemen zeer effectief lijken te werken. Het voortbestaan van het koor is echter nog onzeker aangezien het aantal vluchtelingen die deelneemt de laatste periode is afgenomen. Ons advies is dan ook dat ze de activiteiten die ze organiseren voort blijven zetten om alle deelnemers te blijven verbinden en ze zo te binden aan de hechte familie die het koor vormt.

Bibliografie

- Allport, Gordon W. 1954. "The Nature of Prejudice." *New York: Addison*.
- Amnesty International. "Turkey: Amnesty international's brief on the human rights situation." 1 februari, 2019.
- Appadurai, Arjun. 2006. *Fear of Small Numbers: An Essay on the Geography of Anger*. Duke University Press.
- Bleiker, R., Campbell, D., Hutchison, E., & Nicholson, X. 2013. 'The visual dehumanisation of refugees'. *Australian Journal of Political Science* 48 (4): 398-416.
- Bourdieu, Pierre. 1986. "The Forms of Capital." *Cultural Theory: An Anthology* 1: 81-93.
- Brettell, Caroline B. 2018. "Conceptualizing Migration and Mobility in Anthropology: An Historical Analysis." *Transitions: Journal of Transient Migration* 2 (1): 7-25.
- Cheong, Pauline Hope, Rosalind Edwards, Harry Goulbourne, en John Solomos. 2007. "Immigration, Social Cohesion and Social Capital: A Critical Review." *Critical Social Policy* 27 (1): 24-49.
- Cross, I., Woodruff, G. E. 2009. "Music as a communicative medium." *The prehistory of language* 1: 113-144.
- Daley, Clare. 2007. "Exploring Community Connections: Community Cohesion and Refugee Integration at a Local Level." *Community Development Journal* 44 (2): 158-171.
- Eisnecker, Philipp en Diana Schacht. 2016. "Half of the Refugees in Germany found their First Job through Social Contacts." *DIW Economic Bulletin* 6 (34/35): 414-421
- Europa Nu, 'Dublinverordering III'. Beschikbaar op:
https://www.europa-nu.nl/id/vjwrk92k1qq5/dublinverordering_iii

- Funk, Nanette. 2016. "A Spectre in Germany: Refugees, a 'welcome culture' and an 'integration Politics'." *Journal of Global Ethics* 12 (3): 289-299.
- Gale, Peter. 2004. "The refugee crisis and fear: Populist politics and media discourse." *Journal of Sociology* 40 (4): 321-340.
- Gericke, Dina, Anne Burmeister, Jil Löwe, Jürgen Deller, en Leena Pundt. 2018. "How do Refugees use their Social Capital for Successful Labor Market Integration? an Exploratory Analysis in Germany." *Journal of Vocational Behavior* 105: 46-61.
- Ghorashi, H. (2016) Wat als u een vluchteling was? *Tijdschrift voor Biografie* 5 (3): 4-11.
- Ghorashi, Halleh. 2006. "Paradoxen Van Culturele Erkenning: Management Van Diversiteit in Nieuw Nederland."
- Greene, Carlita P. en Janet M. Cramer. 2011. "Beyond mere sustenance: Food as communication/communication as food." *Food as communication, communication as food*.
- Hall, Edward. 2013. "Making and Gifting Belonging: Creative Arts and People with Learning Disabilities." *Environment and Planning A* 45 (2): 244-262.
- Holmes, Seth M., Castañeda, Heide. 2016. "Representing the "European refugee crisis" in Germany and beyond: Deservingness and difference, life and death." *American Ethnologist* 43 (1): 12-24.
- Holslag, Anthonie. 2015. "The Process of Othering from the "Social Imaginaire" to Physical Acts: An Anthropological Approach." *Genocide Studies and Prevention* 9 (1): 96-113.
- Joseph, D en Southcott, J. 2014. "Personal, musical and social benefits of singing in a community ensemble: Three case studies in Melbourne (Australia)." *The Journal for Transdisciplinary Research in Southern Africa* 10 (2): 125-137.

- Kamminga, Jorrit, en Akram Zaki. "Returning to Fragility: Exploring the Link between Conflict and Returnees in Afghanistan." 31 januari, 2018.
- Kotzur, Patrick F., Linda R. Tropp, en Ulrich Wagner. 2018. "Welcoming the Unwelcome: How Contact Shapes Contexts of Reception for New Immigrants in Germany and the United States." *Journal of Social Issues* 74 (4): 812-832.
- Malkki, Liisa H. 1995. "Refugees and Exile: From "Refugee Studies" to the National Order of Things." *Annual Review of Anthropology* 24 (1): 495-523.
- Marsh, Kathryn. 2012. "The beat will make you be courage: The role of a secondary school music program in supporting young refugees and newly arrived immigrants in Australia." *Research Studies in Music Education* 34(2), 93-111.
- Niemann, Arne en Zaun, Natascha. 2018. "EU Refugee Policies and Politics in Times of Crisis: Theoretical and Empirical Perspectives." *Journal of Common Market Studies* 56 (1): 3-22.
- Putnam, R. 2003. "Ethnic diversity and social capital." In 'Ethnic Diversity and Social Capital' seminar, Families & Social Capital ESRC Research Group in samenwerking met het Economic and Social Research Council en the British Academy, vol. 24.
- Scheibelhofer, Paul. 2017. "It won't work without ugly pictures': images of othered masculinities and the legitimisation of restrictive refugee-politics in Austria". *International Journal for Masculinity Studies* 12 (2): 96-111.
- Sebastian, Samantha. 2008. "A multi-case study of the ways music learning is used to meet the social, emotional and cultural challenges experienced by refugees and asylum seekers in Sydney."
- "The Afghan Paradox – Chaos and Violence but Safe for Returns from Europe." European Council on Refugees and Exiles (ECRE). 2 februari 2018. Geraadpleegd op 8 mei, 2019. <https://www.ecre.org/the-afghan-paradox-chaos-and-violence-but-safe-for-returns-from-europe/>.
- Vluchtelingenwerk Nederland. 2018. "Vluchtelingen in getallen 2018."

Vollmer, Bastian en Serhat Karakayali. 2018. "The Volatility of the Discourse on Refugees in Germany." *Journal of Immigrant & Refugee Studies* 16 (1-2): 118-139.

Wenzel, A. 2016. "Eating together, separately: Intergroup communication and food in a multi ethnic community." *International Journal of Communication*, 10: 22.

Bijlage 1: Engelstalige Samenvatting

- Eline van Stuijvenberg en Eva Krol

Making Music Together

Music as a catalyst for connectedness between refugees and German inhabitants of Berlin

From the 1.2 million refugees who came to Europe in 2015 and 2016, Germany received a third (Niemann and Zaun 2018, 1). However, refugees do not have an easy position in the German society. Especially the media has a big influence on the dehumanization of refugees (Bleiker 2013), and this creates fear about them and a gap between refugees and German inhabitants. In Berlin there are many local initiatives that bring Germans and refugees together. For this anthropological research we focused on three musical projects which tries to connect refugees and Germans; a jam session of a community center, the Open Music School (part of the NGO Give Something Back to Berlin) and the *Begegnungschor*. We will focus on music because research has shown that this can function as an excellent medium to create connectedness (Joseph & Southcott 2014; Marsh 2012).

The aim of this research is to answer the following question: “How does the process of making music together relate to the image building of refugees and the creation of connectedness between refugees and German inhabitants of Berlin?” We will answer this question on behalf of fieldwork data which is collected during the period of ten weeks; 4th of February till the 12th of April 2019.

According to this research we can conclude that the process of making music together can work as a catalyst to create an intercultural connection between Germans and refugees in Berlin. We found five characteristics of music which can explain that music can function as is a very adequate medium to create connectedness.

Firstly, music has the capacity to create bridging (Putnam 2003). This means that volunteer contacts and horizontal relations are based on common interests, causing heterogenous difference, to exceed. Music can function as this common interest which can create intercultural connectedness.

Secondly, music can create a feeling of connectedness, because it takes part on an emotional level. The emotional level makes it easier to get to know the other.

Thirdly, music can be a universal language without borders. Also Southcott (2014) and Marsh (2012) state that music can function as a new communication tool that transcends language and cultural background.

Finally, the process of making music together fits to two aspects that stimulate the process of bridging, according to Daley (2007) and Allport (1954); a common goal and mutual equality. In all the activities we found a common goal. To make music together, let it sound good and having fun (jamsession), play as good as possible together on the performance night (the Open Music School), organizing and practicing for concerts (Open Music School and *Begegnungschor*). Besides these common goals, an equal position between the refugees and Germans is central in all the activities. Participants are all musician, student or member of the choir.

In contrast to researches of Joseph and Southcott (2014) and Marsh (2012), we must nuance those fantastic characters of music. According to our data we argue that a musical connection is not necessarily enough to create a personal feeling of connectedness. With the example of the *Begegnungschor*, we can state that activities where people step out of their comfort zone, making personal contact, having trips together and share food, help to create personal connectedness among participants. In addition, we have to conclude that singing has a special place in the process of making music together. We can agree with Marsh (2012) that singing can show vulnerability, sympathy and love and making contact with others is easier because of the safety of singing (Marsh 2012, 105). Besides, the refugees in this research, argue that singing in different languages is really important.

To create a bigger feeling of connectedness we would like to recommend the Open Music School to create more moments of interaction in talking with each other or to share food. They could also organize more “Performance Nights” to focus on a common goal and they could organize trips together. The jamsession functions well in bringing people together and offers the possibility to start an intercultural connection. To extend strengthen this process they could also work more with a common goal (like a performance) or they could invest in other social activities. Because the *Begegnungschor* has an effective way of creating a sense of connectedness among the members (because of their activities next to the singing), we don’t have recommendations for them.

To conclude, we can argue that music can create a connection between refugees and Germans. But a musical connection is not necessarily enough for a personal connection. When people make music together, they can express themselves and it can be a form of communication. A common goal and mutual equality will help to strengthen the process of connectedness. It can also help to take time for talking on a personal level, sharing food, doing daytrips and getting out of your comfort zone.